

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

508246 XVIII.

HÁPORTONI FORRÓ PÁL
QUINTUS CURTIUSNAK
AZ NAGY SÁNDORNAK,
MACEDONOK KIRÁLYÁNAK
VISELTETETT DOLGAI RÓL
IRATTATOTT HISTÓRIÁJA
DEBRECEN, 1619

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

2356

BIBLIOTHECA

HUNGARICA

ANTIQUA

XVIII.

QUINTUS ILLUSTRISSIMUS
AZ NEMZETSAJÁRUNK
MACEDONOK KIRÁLYANAK
VISELTETÉLY DOLGAIRÓL
IRATTATOTT HISTÓRIÁJA

DEBRECEN, 1819

APPENDIX I.

HÁPORTONT FURKÓ PÁL
KISEBB MŰVEI

APPENDIX II.

DE ADMIRANDA IOBI
FORTISSIMI MAIOREM

ALMÁSZA SZÉPMŰVÉSZETI ÉS
MŰKÖZMŰVÉSZETI INTÉZMÉNY
KÖNYVTÁRA, DEBRECEN, 1900

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

ALAPÍTOTTA
VARJAS BÉLA
SZERKESZTI
KŐSZEGHY PÉTER

XVIII.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

HÁPORTONI FORRÓ PÁL

QUINTUS CURTIUSNAK
AZ NAGY SÁNDORNAK,
MACEDONOK KIRÁLYÁNAK
VISELTETETT DOLGAI RÓL
IRATTATOTT HISTÓRIÁJA

DEBRECEN, 1619

APPENDIX I.

HÁPORTONI FORRÓ PÁL
KISEBB MŰVEI

APPENDIX II.

DE ADMIRANDA IOBI
FORTISSIMI MALORUM

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1988

2353/89. 508246

A JEGYZETEKET ÉS A TANULMÁNYT ÍRTA
MONOK ISTVÁN

A FAKSZIMILE SZÖVEGÉT KOZZÉTESZI
KÖSZEGHY PÉTER

APPENDIX I.

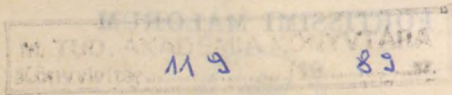
ÖSSZEGYŰJTÖTTE ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
MONOK ISTVÁN

APPENDIX II.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE ÉS A TANULMÁNYT ÍRTA
LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

MAGYAR
SADOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Megjelent
a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása”
program keretében

ISBN 963 05 4909 3 (kötet)

ISBN 963 05 4910 7 (füzet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest · 1988

Printed in Hungary

A FŐSZÖVEGHEZ

Jegyzeteinkben csupán azokra a szöveg-helyekre utalunk, amelyek Forró Páltól származnak. Nem tartottuk feladatunknak Curtius Rufus munkáját annotálni. Így csupán az ajánlásokhoz és Forró lapszéli jegyzeteihez fűztünk megjegyzéseket. Ami a magyar történelmi jegyzeteket illeti: csak ott hivatkoztunk forrásra vagy szakirodalomra, amikor az említett esemény nem volt megtalálható a legfrissebb történelmi kézikönyvekben: Magyarország történeti kronológiája. Főszerk. BENDA Kálmán. I—II. Bp., 1982—1983.; Magyarország története 1526—1686. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., 1985.; Erdély története I—III. Főszerk. KÖPECZI Béla. Bp., 1986.

Az Felseges Fejedelemnek

fol. 3r. Isten az maga kepere teremtetet es okossaggal meg ekesittetet embereket, kiket az mint szent David kiraly arrol tanubizonsagot teszen, kevesbe tot alab valokka . . . — a 8. Zsoltárra való tartalmi utalás.

- fol. 3r. Felseged nem csak Erdely orszagnak hanem mayd mind egesz Magyar nemzetsegnek fejedelmül adatot. — 1620. január 8-án a pozsonyi országgyűlés felajánlotta a koronát Bethlennek, de ő csak a Magyarország fejedelme címet vette fel.
- fol. 3v. . . . familiaja, melyből szarmazot . . . — A források és a SZEKFŰ Gyula Bethlenmonográfiája (1929) utáni historiográfia ellentmondásáról, arról, hogy Bethlen igenis az előkelő erdélyiek közül lépett a fejedelmi trónra, lásd: PÉTER Katalin, Századok (a továbbiakban: Sz.) 1981. 744—749.
- fol. 3v. Agathoclesnek, regen Sicilia orszagnak kiralyanak, ki korong hayto fazakas fia volt . . . — Az i. e. 361—284 közt élt syracusai uralkodó apja, Carcinus, valóban fazekas volt.
- fol. 3v. . . . regi kiralyi nemből valo Abdolominusnak. ki Sidon orszagnak kiralya volt . . . — Nagy Sándor i. e. 332-ben tette Sidon királyává.
- fol. 4r. Bethlen Gergelynek, ki regen az Szörenyi bansagnak hires tisztit . . . — a XIV. század második felében élt, meghalt 1393-ban. (KÖVÁRY László: Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854. 38. (A továbbiakban: KÖVÁRY 1854.)
- fol. 4r. Bethlen Domokosnak, ki regen Erdely orszagnak kormányat . . . — KÖVÁRY 1854. 39. még vajdának említi, miként Forró is, de csak alvajda volt Hunyadi Mátyás idején. Vö. PÉTER Katalin, Sz. 1981. 748. cf. JANITS Iván: Az erdélyi alvajdák igazságszolgáltató és oklevéladó tevékenysége 1526-ig. Bp. 1940., 123.

fol. 4r. Bethlen Gabornak, ki az első János kiralynak fő udvari capitanságban . . . —
— Életéről a legtömörebb, minden fontos mozzanatot érintő összefoglalást PÉTER Katalin írta (Sz. 1981. 748.).

fol. 4r. Bethlen Farkasnak . . . — Életéről a legtömörebb, minden fontos mozzanatot érintő összefoglalást PÉTER Katalin írta (Sz. 1981. 747—748.).

fol. 4v. Gyulan laktaban az ellenséggel (ti. B. Farkas) . . . az második János kiralyt . . . — KŐVÁRY 1854. 39. is megemlékezik a gyulai évekről. A török a várat 1566. szeptember 2-án foglalta el. Második Jánost, vagyis Szapolyai János Zsigmondot.

fol. 4v. Somlyai Bathori Istvan . . . Bekes Gaspar haddal rea jöt volna . . . — Báthori István a kerelőszentpáli csatában verte szét végül Bekes seregét, 1575. július 8-án.

fol. 5v. Felseged is az Erdelyi fejedelmek finyes udvarokba . . . — 1593-ban került Zsigmond udvarába. Vö. ifj. KUBINYI Miklós, Sz. 1889. 238—240.; PÉTER Katalin, Sz. 1981. 744—745.

fol. 5v. Azert mikeppen hogj az testnek követtöie az arnyek, azonkeppen az josagos cselekedeteknek az jo hirnev es dücsösege. — „Etsi enim nihil habet se gloria cur expectatur, tamen virtutem tamquam umbra sequitur.” Cicero, Tusc. I, 45, 109. Az idézet második részének forrását nem találtuk, de közhely formája megengedi, hogy akár Forró is írhatta.

fol. 6r. Salomonnak szaya altal igy szol. Az kiralyok en altalam regnalnak, az fejedelmek en altalam uralkodnak. — „Per

me reges regnant et legum conditores justa decernunt.” Péld. 8, 15. A mai magyar ökumenikus — mert nem tudjuk Forró vallását — fordítás: „Általam uralkodnak a királyok, és rendelkeznek igazságosan a fejedelmek.”

fol. 6v. Regis ad exemplum totus componitur orbis. — Claudius Claudianus: De IV. consulatu Honorii. I, 299.; persze ezen túl számos középkori szerző is idézi hol ilyen, hol más szórenddel.

fol. 7r. Szeben varost . . . Batori Gabor . . . töllök . . . el vöt vala . . . — 1610. december 11-én. Bethlen 1614. január 12-én adta vissza a Szász Universitasnak.

fol. 7r. minden felöl valo fejedelmekkel . . . friget köte. — 1615. május 6-án a Nagyszombati egyezményben II. Mátyással, ezt 1619. március 26-án Nagykarolyban az új uralkodóval, II. Ferdinánddal is megerősítik. 1617. szeptember 16-án Mihnea Raduval, Moldva vajdájával.

fol. 7v. Huszt varat es Kövarat, mellyek Batori fejedelemnek Varadon valo iszonyu es keserületes veszedelme utan az Romai Csaszar birtokahoz foglaltattanak vala . . . vissza szerze . . . — A gyilkosság 1613. október 27-én történt. Bethlen a közeli hónapokban vette vissza a két erősséget. 1615. szeptember 27-én az Erdélyi diéta már külön gondoskodik megerősítésükről (Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I—VII. kiad. SZILÁGYI Sándor. Bp., 1875—1881. (a továbbiakban: EOE. I—VII.) VII. 31.)

fol. 7v. bodog emlekezetü Istvan kiralynak es Bathori Christophnak, es töb előtte valo

- fejedelmeknek jeles példajokat ebben is követe, hogj azoktok recipialtatot religio-
kat Erdelyben szentül meg tarta. — Elég
itt az 1568-as tordai határozatokra utalni
(EOE. II. 343.).
- fol. 7v. Gyula Fejervarat valo öregbik temp-
lomnak . . . Basta György idejeben . . . —
Az újjáépítésről általában a jegyzetek elé
írt bevezetésben említett Erdély története
II. kötet 748—753. lapjain emlékezik meg
PÉTER Katalin. Vö. ÉNTZ Géza: A gyula-
fehérvári székesegyház. Bp., 1958. 123.
Az épület leírása meglehetősen ritka a
korabeli magyar prózában.
- fol. 8v. Fogaras varat nagy erős bastyakkal
erössittven . . . — Vö. SZÁDECZKY(-Kar-
doss) Lajos: Fogaras város s uradalom
történeti emlékei. Kolozsvár, 1892.
- fol. 8v. Varadi föld bastyanak kövel es tegla-
val valo fel eppittetesehez . . . — 1618-
ban. Lásd erről BALOGH Jolán: Varadi-
num. — Várad vára. Bp. 1982. (Művészet-
történeti Füzetek. 13/1.) 54—61.
- fol. 8v. Gyula Fejervarnak . . . ket bastya-
val valo erőssittetesehez . . . — Az erdélyi
diéta már 1614-ben költséget szavaz meg e
célra (EOE. VI. 414—415.).
- fol. 9r. Ezeknek felette Vayda Hunyadnak,
Devanak, es töb varaknak . . . — Vö.
SZÁNTÓ István: Déva vára. Déva, 1910.
- fol. 9r. Az irgalmassag (ugymond) es az igas-
sag örzik meg az kiralyt. — „misericordia
et veritas custodiunt regem”. Péld. 20, 28.
A mai magyar fordítás meglehetősen sajátos:
Szeretet és hűség őrzi a királyt.
- fol. 9v. nemely alatta valoinak maga ellen
valo vetkeket . . . — Erről összefoglalóan

- lásd SZILÁGYI Sándor bevezetőjét az EOE. VII. kötetéhez (Sarmasághi, Weihrauch stb.).
- fol. 10r. Lengyel nemzetseg, amonnet penig az Török egymas ellen... — 1617. május—szeptember.
- fol. 10v. az magyar nemzetnek illyen megszegetett allapattyaban fejedelmi segítsege által minden gyamolsaggal lenne... (fol. 11r) azon Magyar nemzetnek instantiajara Ferdinand kiraly ellen meg indulvan... — 1619. augustus 26-án indultak el a fejedelmi hadak Gyulafehérvárról.
- fol. 11v. az corona... azon Posoni gyulesben Felsegednek kezebe adatott legyen... — 1620. január 20-án Pozsonyban.
- fol. 12r. Gyula Fejervarat... bibliothecat emeltetet, mely dologban Felseged... Matthias kiralynak dicsiretes peldajat kovette... — Bethlen a Budán maradt korvinákat is vissza akarta szerezni. Könyvtárából egyébként mindössze 5 darabot ismerünk. Vö. SZENTIMREI Mihály, Magyar Könyvszemle 1974. 29—39. (a továbbiakban: MKSz.) és ennek jegyzetei; JAKÓ Zsigmond: Erdély és a Corvina. — A nagyenyedi Bethlen Kollégium könyvtárának kezdetei és első korszaka. = Írás, könyv, értelmiség. Bukarest, 1976. 169—179., 199—208. (A továbbiakban: JAKÓ 1976.)
- fol. 12v. Iustinus ir felolle... Minekutanna az birodalmot fel veven, magat minden orszagoknak es az vilagnak kiralyanak nevezete, az alatta valo vitezekben oly nagy batorsagot indita, hogy az maga jelen valo leteben semminemü ellensegnek

fegyveritől meg fegyvertelenül is meg nem remültenek, ki soha semmi ellenseggel szembe nem ment, mellyet meg nem győzött, semmi varost meg nem szallot, mellyet meg nem vöt, semmi nemzetsegre nem ment, mellyet meg nem haytot legyen. — „Accepto deinde imperio, »Regem se terrarum omnium ac mundi« appellari jussit: tantamque fiduciam sui militibus fecit, ut, illo praesente, nullius hostis arma nec inermes timuerint. Itaque cum nullo hostium unquam congressus est, quem non vicerit: nullam urbem obsedit, quam non expugnauerit: nullam gentem adiit, quam non calcaverit.” Justinus: Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio Liber XII, 16.

fol. 14r. Insulae in Oceani borealis tractibus
ultra

Scotorum fines Orchades arva colunt.

Illic littoreo se in margine subjicit arbor,

Quae gignit soliis condita poma suis.

Ex his, subjectas ubi delabuntur in undas,

Res mira, aligerae dein generantur aves.

Hae levibus tranant surgentes aethera

pennis,

Et nomen capiunt anseris arborei.

Par ex his quicumque tuae pro stemmate

stirpi

Rex dederat, foelix omen id ille dedit.

Forró jegyzete ehhez: Lege de his Saxonem Grammaticum, Aeneam Sylvium, Sebastianum Munsterum etc. alios. — Saxo Grammaticus (meghalt 1204) Gesta Danorum, seu Historiae Danicae című munkájában a Frotho királyról írtaknál ír erről (Lib. II.). A mű először 1514-ben Párizs-

ban jelent meg nyomtatásban, Christophorus Petri gondozásában.; Aeneas Silvius Piccolomini (1405—1464) *Cosmographia seu Historia rerum ubique gestarum locorum descriptio* 47. caputjában: *De Scotia et mirandis apud Orcades arboribus, suos fructus in aves mutantibus.* (az 1477-es velencei kiadás — HC 257 — után számos editio).; Sebastian Münster (1489—1552) pedig a *Cosmographia universa* című munkája Skóciáról szóló részében (rengeteg kiadás a XVI. században).

fol. 14v. *Encomium* — a magyar nyelvű, a fejedelemhez szóló ajánlásban írtakat szedi versbe. Egyebeket nem említ.

fol. 16r. Az *Elogium* ugyanaz a műfaj, mint a Haller familia dícséréte (lásd az I. függelékben).

fol. 16v. *Prosopopoeja* . . . — Várad építéséről volt szó.; a váradgyai hidat építő Jacobus Ajtoniusra nem sikerült adatot találnunk; a gyulafehérvári pénzverdét a könyv kiadásának évében fejezték be.

Az kegyes olvasonak

fol. 17r. Mellyeknek oly erejük vagyon, hogy azonokat meg az ellenseginkben is szeressük. — „*Habet hoc virtus, ut viros fortes species eius et pulchritudo etiam in hoste cognita delectet.*” Cicero, *In Pisonem* 32, 81.

fol. 17v. az historia az üdöknek bizonsága . . . — „*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae,*

nuntia vetustatis, qua voca alia nisi oratoris immortalitati commendatur?" Cicero, De Oratore II. 36. E Cicero-szövegrésztt Forró Pál fordításában idézi Balog György: A Cornelius Neposnak avagy Aemilius Probusnak híres nevezetes hadi fejedelmeknek eleterül es cselekedeteikről irt könyve. Most pedig magyar nyelvre fordettatott Balog György által Sopronban 1700. Lócse, 1701. RMK I. 1633. (az előszóban). E tényre TARNAI Andor hívta fel a figyelmet: A magyar nyelvű irodalom elméleti megalapozása. = A magyar kritika évszázadai. I. Rendszerek. Szerk. CSETRI Lajos, TARNAI Andor. Bp., 1980. 56. (a továbbiakban: TARNAI 1980.).

fol. 18r. Nem tudnod mi törtint legyen, minek előtte ez vilagra születnel, semmi nem egyéb, hanem mindenkor gyermekkorban lenned. — „Nescire quid antequam natus sis acciderit, id est semper esse puerum.” Cicero, Orator 34, 120.

fol. 18v. az Lengyel nemzet is hasznos voltat eszebe veven . . . — Kwintvsa Kurcysa o Dzieiach Alexandra Wielkiego Krola Macedonskiego, ksiag dwanascie . . . Przekładania X. Andrzeia Wargockiego . . . W Krakowie, 1614. (Újra kiadták 1618-ban.)

fol. 19r. az első két könyve penig teljesseggel el veszet volt . . . — Ma sincs meg, de a középkorban és XVI. században több szövegkiegészítés készült. Erről lásd a tanulmányban írtakat. Forró Christoph Bruno kiadását és a következő jegyzetben említett editiót használta: Q. Curtii . . . De rebus gestis Alexandri Magni Regis

Macedonum opus, ita demum emendatum atque illustratum, ut posthac uix quicquam in eo desiderati possit. Accesserunt enim antehac nunquam visa, duorum in principio librorum, qui desiderantur, supplementum compendiosum. Finis in quinto libro, atque fragmentorum in decimo restitutio. Rerum memorabilium index copiosissimus. Omnia summa fide . . . congesta per Christophorum Brunonem. Basileae, In officina Frobeniana, 1545. — OSZK Ant. 1026.

fol. 19v. mint Glareanusnak, Huttenusnak es többeknek is . . . — Henricus Glareanus (1488—1563) svájci humanista, számos latin és görög auktorhoz írt kommentárt. A Forró Pál említette Curtius-értelmezését nem találtuk. Huldreichus Huttenus (1488—1523) német humanista, aktív reformátor. Forró minden bizonnyal a következő Curtius-kiadást használta: Q. Curtii Lib. X. De rebus gestis Alexandri Magni Macedonum regis. Quorum, qui toti temporis iniuria interciderant duo priores, cum veterum exemplarium, tum Arriani Nicomedensis et Diodori Siculi praesidio restituti sunt. Quibus Alexandri Magni vita a Joanne Monacho artificiosa brevitare omnia illius pene complectente, praeposuimus, Angelo Cospo Bononiensi interprete. Praeterea Alexandri Magni ad Aristotelem de Indiae situ, populis, bellis epistola a Cornelio Nepote latinitate donata. Item Erasmi Roterodami annotationes, et elegantiarum flores per Huldreichum Huttenum . . . selecti. Basileae, 1545, Henricus Petri. — Bp., EK Vet.

- 45/17. Az „es többeknek is” alkalmasint vonatkozhat Cospora és Erasmusra is.
- fol. 19v. Varfalvi Kosa Matthias uramat . . . — Kósa, mint Forró Pál meg is mondja, a fejedelmi tábla ülnöke volt 1619-ben, az volt már 1615-ben is. (Lásd EOE. VII. 241.; TRÓCSÁNYI Zsolt: Erdély központi kormányzata. Bp., 1980. 360. (a továbbiakban: TRÓCSÁNYI 1980.)) A tényt, hogy Forró a fordítást ellenőriztette, NEMESKÜRTY István úgy értékeli, hogy a század vívmányaként „a gondos kontrollszerkesztő is felbukkan” (A magyar széppróza születése. Bp., 1963. (a továbbiakban: NEMESKÜRTY 1963.) 274—275.); PIRNÁT Antal pedig a lelkiismeretes filológus Forró-t jellemzendő említi (A magyar irodalom története. II. 1600—1772. Szerk. KLANICZAY Tibor. Bp., 1964. 84. (a továbbiakban: Mirtört. 1964.)).
- fol. 20r. Lipsiai Pal Cassan amaz nagy tűznek miatta . . . : — Innen tudjuk, hogy Rheda Pál debreceni nyomdász a kassai tűzvészben meghalt. Vö. Régi Magyarországi Nyomtatványok. 1473—1635. I—II. Összeáll. BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla és többek. Bp., 1971—1983. (a továbbiakban: RMNy.) 1174.
- fol. 20r. non omnia possumus omnes . . . es amaz is azonkeppen, hogy neha az jó Homerus is szunnyadoz . . . — Vergilius, Ecl. VIII. 63., és Horatius, Ars Poetica 359.: „Quandoque bonus dormitat Homerus.” E szöveghelyet Balog György Cornelius Nepos-fordításának előszavában (Lőcse, 1701 — lásd a fol. 17v.-hoz írott jegyzetünket) ugyancsak Forró Páltól idézi.

Curtius Rufus latin szövegét (ha nem szükséges korabeli kiadás) H. BARDON kritikai kiadásából (Paris, 1961) idézem.

pag. 48. Caelius Rhodoginus. lect. antiquarum lib. 13. — Ludovicus Coelius Rhodoginus (Ricchieri) (1450—1520) műve a *Lectio-num antiquarum libri XVI.* először Bázelenben, 1517-ben jelent meg, azután tovább dolgozott rajta. Halála után testvére Camillo Ricchieri adta ki először 1542-ben ugyancsak Bázelenben a „libri XXX” változatot, amely még sok kiadást megért. Az 1566-os bázeli kiadást használtam, ennek az oldalszámaira utalok. A Forró által említett hely: „Mox erat Jovi sacer currus, quem albi traherent equi. Post quos insigni magnitudine visebatur equus solis, sic enim dicebatur. Equorum moderationes aureis virgis ornati, albis item vestibus visendos se praestabant. Aderant post, vehicula auro caelata et argento. Insequebantur, quos Persae immortales vocant, decem millia numero.” *Lect. ant. Lib. VIII, 2.* (p. 282).

pag. 66. Az idegen vitezeknek Capitani gyakrabban ketsegesek, ha szinte az tanacsban bölcsen beszélgetnek is. — Utalás lehet a hazai harcokban túl nagy szerepet kapott zsoldosvezérekre.

pag. 81. Az fő vezérnek, mint Dariusznak el futasa, az alatta valo hadnak veszedelmet hoz. Az mint mi üdönkben is egy nehany Erdeli fejedelmeknek el futasok hozot, tudni illik, az bodog emlekezetü felseges

Bathori Andras Cardinalnak Szebentől, ki ugyan futasaban Istentelen keztol meg oletet, Bathori Sigmondnak Goroszlitol, es Bathori Gabornak az Barcza mezejerol. Mind ezekbol az tuz es fegyver miat, mely nagy romlása következet legyen hazanknak, meg mostani allapattya is meg mutattya. — 1599. november 3-án Csíkszentdomonkosnál; 1603. augusztus 3-án Mihály vajda és Basta elől; 1611. július 8-án Radu Serban havaselvi vajdának a szászokkal szövetséges hadai elől.

pag. 96. Az vert penz (mely ot talaltatek) summa szerent, ket ezer hat szaz talentom lön. Forró jegyzete: Hat szaz talentom vagyon az kesebben nyomtattatot könyvekben, de az elebbiekben hatvan. — „Summa pecuniae signatae fuit talentorum duo millia et sexaginta.” Így szerepel a két említett, 1545-ben megjelent, Forró által használt kiadásban is. A Bruno-félében (p. 26.) (lásd a fol. 19r-hez írott jegyzetet) és az Erasmus-félében is (p. 39.) (lásd a fol. 19v-hez írott jegyzetet). Megnéztem még két kiadást, abban is ez állt (Erasmus kiadása, 1518, Strasbourg, fol. IXv.; Bartholomaeus Merula kiadása, 1513, Tübingen, p. VIII.). A kritikai kiadás (Lib. III, 13, 16.): „Summa pecuniae signatae fuit talentorum II milia et sescenta.”

pag. 101. Nagyobb dolog az kirali coronat meg vetni hogysesem mint fel venni. — Talán utalás arra, hogy Bethlen sem fogadta el a koronát 1620. január 8-án.

pag. 114. Az Somlyai Bathori Istvan regen Lengyelország dicsiretes kirallya, es Er-

delynek fejedelme, midon az Danczkához tartozó Laterna nevű varat haddal megszalvan, az Vízla vizen ellene hidat csináltatott volna, azon hidat egy Hollandi ember eles vas orru vitorlas hajoval reareszkedven az szel is arra jól szolgálvan, kettő vagta volt, es az vízbe az királynak sok gyalogja veszven, ketelenített alolla el szallani. — 1577-ben.

pag. 129. Tyrus városról: „... most mind azon által az hosszú bekeseggel mindene-
ket legeltető Romai sziligysegnek oltalma
alatt nyugszik.” — Forró jegyzete: „Most,
Augustus Császár alatt gondolom.” — tehát
állást foglal Curtius (máig vitatott) élet-
rajzi dátumaival kapcsolatban. Annak el-
lenére, hogy a „Kegyes olvasóhoz” cím-
zett előszóban azt írja, hogy „micsoda
üdo talyban es melyik Császár alatt elt le-
gyen, nem bizonyos”.

pag. 148. Nagy Sándor Jupiter fiának nevez-
teti magát — „Az jó szerencse az kiket
maga borával sokaig taplal, vegre meg
reszegitven bolondoka is teszi.” — tehát
nem kritikátlan a rajongása.

pag. 150. Alexandria városát Sándor alapí-
totta, a városfalak helyére — Macedon
szokás szerint — „arpa belest” szórtak,
ezt a madarak megették. Forró jegyzete:
„Arrianus historicus lisztnek mondgya.”
— „Fama est, cum rex orben futuris muris
polentam, ut Macedonum mos est, desti-
nasset, avium greges advolasse, et polen-
tam esse pastas.” (Curtius, Lib. IV, 8, 6.).
Arriani Nicodemensis . . . de rebus gestis
Alexandri Magni . . . libri octo . . .
Bartholomaeo Facio interprete. Basileae,

1539. Lib. III. p. 106.: „Fama etiam tenuit, idque non incredibile videtur: cum vellet Alexander urbem designare, nec haberet qui cum terrae describeretur, qua sulcus ducendum esset, munitum fabro, moenium ambitum farina inspersisse.” Facius jegyzete: „Curtius polentam vocat.”

pag. 155. Az alkalmatosság az hadban (az Vegetius irása szerint) többet szokot segíteni, hogy nem, mint az vitezseg. — „Postremo sciendum est in pugna usum amplius prodesse quam vires.” Flavius Vegetius Renatus (IV. sz.): Epitoma rei militaris című művében lib. II, 23. E hadtudományi munka nagyon népszerű volt, s az 1487-es római kiadás után (HC 15913) még sokszor megjelent.

pag. 185. Igen hasznos az győzedelemnek elvetele (azt mondgya Vegetius) ha az vezerek az rendelt seregek utan valogatot főgyalogi es lovasi kezen vadnak az segítő seregben. — „Sed optima ratio est et ad victoriam plurimum confert, ut lectissimos de peditibus et equitibus cum vicariis comitibus tribunisque vacantibus habeat dux post aciem praeparatos.” Vegetius, III, 17.

pag. 278. Darius kiraly nem az külso ellenségtől, az kitől felni kel vala, hanem azoktól az kiket meg hit hiveinek tart vala, ölettetet meg. Ezenkeppen mi üdönkben az F. Bathori Gabor Erdelynek fejedelme nemely dühös indulatu hayduktól Varadon, 1613. eszten. 27. Octob. Amaz mondas gyakorta tellyesedik be: Inimici hominis domestici ejus. — A dátum pontos.

A mondás: „Az embernek ellensége (lesz) a házanépe” Máté 10, 36.

pag. 283. Agisnak az Spartaiak győzhetetlen szívü kirallyoknak erejet, az Macedonok stratagemával gyözik meg, az az tettetett futással, hogy az sik helyre ki vinnek. Es bizonyara az Athenasbeli mind bölcs, s mind fő had viselő Xenophonnak melto teczese szerint, effele csalard fortelyoknal az hadakozásban semmi hasznosb nincsen. Mi üdönkben, az 1600 esztendőben, az Havasaly földi Mihaly Vaydais nagy hadaval egyetembe az vitez Basta Györgynek es emlekezetre melto tekintetes es nagysagos Csaki Istvannak vezersegek alatt valo Nemet es Magyar seregek által így veretek meg Erdelyben Miriszlo nevü falunal, az Enyed felöl valo szorosságból az futasnak szinevel az tagas helyre ki csalogattatvan. — Xenophon: Opera Omnia. ed. Sebastianus Castellio Basileae, 1553. Lib. V., Agesilaus csele kapcsán. (p. 733.). Elképzelhetően Forró ezt Coelius Rhodiginus már idézett (lásd a p. 48.-hoz írt jegyzetet). *Lectioinum antiquarum libri XXX.* című munkájából vette, mert az a Lib. VIII, 2. (p. 282.) helyen, tehát ugyanott, ahol a halhatatlan lovasokról ír, a következőt mondja: „At Magnus Agesilaus, quod Xenophon scribit, ut semper spectaretur, gaudio exiliebat, quum turpiter agenti tenebras convenire, arbitraretur.”; Mihály vajda veresége 1600. szeptember 18-án esett.

pag. 311. Az asszonyallatok bujabbak az ferfiaknal. Unde Arist. in phy. *Materia appetit formam, sicut foemina virum.* —

Nem sikerült e helyet azonosítanunk. Meg-
említjük azonban, hogy a p. 48. és p. 283.
jegyzeteiben említett Rhodiginus-mű XIV.
könyve 3. fejezetének címe: „Foeminarum
in coitu voluptatem esse maiorem quam
virorum.”

pag. 311. Az amazonoknak csoda magavise-
lete — Nagy Sándor bujálkodik. Forró
jegyzete „It Sandor az Aristoteles tanita-
sarol elfelkezni lattatik, ki azt mondgya
vala, hogy sokkal szeb es nagyob kirali
dolog volna, ekes es tökelletes elmet vi-
selni, hogy sem mint az testi draga ruhat,
melynek bujasagat kövelyseg követi.” —
Nem sikerült e helyet azonosítanunk.

pag. 337. Illyen az alhatatlan szerencse, ki
az embereket (mint ezt a Philotast) nagy
meltosagra emeli, es azonokat gyakorta
veletlenül azon becsületes allapottyokbol
ismet leveti, kivaltkeppen az udvari embe-
reket, az szam vető penzekben valo haszon.
Hogy egyebüt valo peldakat hátra had-
gyunk, Erdelyben az valtozo szerencsenek
effele jateki kivaltkeppen Bathori Sigmond
fejedelemségeben bösegesen törtintenek.
— Utalás az 1594-es kivégzésekre.

pag. 338. Coenus az veszedelem ala vettetet
Philotasnak sogora leven az sogorsagot
roszszul böcsüli. Sandor az karhoztatas
elöt, Philotasnak maga mentsegere valo
szabadsagot önkent enged. Bathori Sig-
mond Erdelynek ez elöt keresztyen feje-
delme leven, az alatta valo jambor urak-
nak es fő embereknek (kiket kegyetlen
halallal meg öletet) az magok mentseget
nagy sok könyörgesekre sem engedte meg.
— Utalás az 1594-es kivégzésekre.

pag. 395. Az ketseges dologban tanacsot az seriny elme szolgaltat: Attylais az Dunan Budanal azon forman költöztette által az hadat. — „In istis itaque consiliis et tractatibus Detrico Matrinoque residentibus: huni super utres noctis in silentio in sicambria danubium transfretantes...” Chronica Hungarorum. Budae, 1473 (RMNy 2.) fol. 3v. A magyar fordításban a 9. caput: Chronica Hungarorum. Finita Bude Anno Domini MCCCCLXXIII in uigilia penthecostes per Andream Hess. Hasonmás kiadásban újra kiadta a Magyar Helikon HORVÁTH János fordításában, SOLTÉSZ Zoltánné tanulmányával, a Zrínyi Nyomda közreműködésével, Budapesten, 1973-ban. p. 11. Vehette ezt Bonfiniből is (I, 1, 16.): „At Unni, postquam hostibus appropinquarent, cum simili modo tot Scythie flumina transmisissent, annexis utrinque utribus intempesta nocte Danubium sub Sicambria prope Budam Veterem clam omnes tranant...” Antonio Bonfini: Rerum Ungaricarum Decades című műve Forró Pál koráig már több kiadást megért. Legelterjedtebb talán az 1568-as bázeli, Zsámboky-féle volt. Mivel másutt is hivatkozik rá (lásd a p. 704-hez írt jegyzetet), valószínűbb, hogy ezt ismerte. (Persze ismerhette még Heltai krónikáját is.)

pag. 506. Ez cselekedet úgy lehetet, hogy az kik az tornyokat az varos fele toltak, azon tornyokban vagy alat voltak, vagy hatulylyok meget, es az varosbeliek azért nem lattak őket. Vegetius lib. 4. jaro tornyoknak hija, kerekek csinaltattanak alajok, es

ugy hordoztanak. — Vegetius, II, 25. „turre etiam ambulatorias appellant”. A negyedik könyvben is szerepelnek (IV, 2. 8. 13.), de csak „turre”-ként. Maga az elnevezés egyébként megtalálható már Vitruvius Pollio: De architectura libri X. című munkájában is (X, 13, 3.).

pag. 520. Az vitezi cselekedetekben, azt mondja Polybius, hogy azok az mellyek nyilván es erőszak által cselekedtetnek, kisseb dicsiretet erdemlenek azoknal, az mellyek alkotmatossagbol es csalardsag által viseltetnek. — Nem sikerült azonosítanunk a helyet.

pag. 531. Ved eszedben az elefantnak urahoz valo okos hüseget. Igazan mondgya Cicero hogy az oktalan allatok között semmi fele az elefantnal eszesb nincsen. — „Elephanto beluarum nulla prudentior.” Cicero, De natura Deorum, I, 97.

pag. 613. Ez következendő dolgok a Diodorus Siculus könyveből irattattanak ide . . . — ez a Diodorus szövegrész (Bibliothecae historicae XVII, 108—109.) nem az eredeti műből került Forró fordításába, így szerepel ez a Bruno-féle kiadásban (lásd a fol. 19r-hoz írott jegyzetünket) és csak abban. Forró mindenképpen ismerte Diodorus Siculust is, mert Christoph Bruno nem említi, hogy kitől veszi a szövegrészt (Brunónál ez a p. 158—159.).

pag. 668. Az Nagy Sándor élete — Johannes Monachus (Zonaras) munkája. Forró a már többször citált Bruno-féle kiadásból vette (lásd a fol. 19r-hez írt jegyzetünket). KIRÁLY György ez alapján azonosította a fordítás egyik forrását (Világbíró Nagy

- Sándor mondája régi irodalmunkban. Irodalomtörténeti Közlemények (a továbbiakban: ItK.) 1918. 129—142., 241—253. illetve: = A filológus kalandozásai. Bp., 1980. 178—216. (A továbbiakban: KIRÁLY 1980.) Brunóról: 200—204.
- pag. 679. Söt meg egy szüget . . . — Kiadását lásd: Bethlen Gábor korának költészetete. Sajtó alá rend. KOMLOVSZKY Tibor, STOLL Béla. Bp., 1976. (RMKT/XVII. 8. 248.)
- pag. 704. az Bonfiniusban mayd hasonlo dolgot olvasunk Attyla kiralj felöl, midon első Leo papa ötet Romara valo menetelerol meg rettentven vissza teritette. — Antonio Bonfini: Rerum Ungaricarum Decades című műve Forró Pál koráig már több kiadást megért. Legelterjedtebb talán az 1568-as bázeli, Zsámboky-féle volt. Az említett hely: I. 7, 33—38.
- pag. 706. Az Nagy Sandor levele — apokrif levél. Forró az Erasmus-féle kiadásból vette (lásd a fol. 19v-hoz írt jegyzetünket). A levél forrását azonosította KIRÁLY 1980. 200—204.

A FORRÓ CSALÁDOK

Családtörténeti szakirodalmunk sajnos nem kényeztet el bennünket. Az alapvető genealógiai kézikönyvek és monográfiák meglehetősen szűkszavúak, adathiányosak. Így van ez a Forró családok esetében is. KÖVÁRY¹ két Forró famíliáról tud: a háportoniról és az angyalosiról. NAGY Iván² részint KÖVÁRY nyomán ugyancsak ezeket ismeri. Előbbiből személyt csak XVIII–XIX. századit említ, utóbbit középkori eredetűnek tudja, s azt mondja, hogy a XVII. században kihalt. Ezt állítja egyébként már MIKOLA László is *Historia genealogico-Transilvanica* című kéziratában (1731).³

KEMPELEN Béla adatai már zavarba ejtőbbek: ő is a háportoni és az angyalosi ágat ismeri, az előbbit kihaltnak mondja,⁴ az

¹ KÖVÁRY 1854. 88.

² NAGY Iván: Magyarország nemes családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IV. Pest, 1858. (A továbbiakban: NAGY 1858.) 222–223.

³ Az adatot DEÁK Farkas közli: Turul, 1887. 69.

⁴ KEMPELEN Béla: Magyar nemes családok. II. Bp., 1911. (A továbbiakban: KEMPELEN 1911.) 344.

utóbbi pedig „Borbély alias Forró, angyalosi család”-nak, akik nemesi oklevelet Bethlen Gábortól 1629-ben kaptak.⁵ Az adat azért zavarba ejtő, mert már a Zsigmondkori nemesek sorában is találkozunk angyalosi Forrókkal; így a „Borbély alias Forró” család nem lehet azonos az „angyalosi Forrók”-ként említettekkel, illetve a két család történetét megvilágító adatok nyilvánvalóan keveredtek.

Tovább nő a bizonytalanságunk, ha kézbe vesszük PÁLMAJ József genealógiai munkáit. Az Udvarhely vármegyei nemesekről készült összefoglalásban annyit tud, hogy az angyalosi Forró család előkelő székely familia, első adata azonban 1806-ból való.⁶ A háromszéki nemeseket számba vevő monográfiája már számos Forró családot állít elénk:⁷ besenyői, kovásznai és oroszfalui Forrókat, továbbá számos, egyikhez sem sorolható személyt. Ha ehhez hozzávesszük, hogy BARABÁS Samu (aki a székely családokat csakugyan ismerte) egy 1506-ból való iratban előforduló Forró Antalt⁸ úgy szerepeltet a Székely Oklevéltár névmutatójában, mint aki lehet angyalosi, bölöni, nagybölöni, szentgyörgyi, szentiváni és uzoni is; hogy a torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltárának ismertetésekor JAKÓ Zsigmond és VALENTINY Antal egy silei Forró Lászlót is

⁵ KEMPELEN 1911. 173.

⁶ PÁLMAJ József: Udvarhely vármegye nemes családai. Székelyudvarhely, 1900. 73.

⁷ PÁLMAJ József: Háromszék vármegye nemes családai. Sepsiszentgyörgy, 1901. (A továbbiakban: PÁLMAJ 1901. 164–165.

⁸ Székely Oklevéltár. VIII. Kiad. BARABÁS Samu. Bp., 1934. 223–224.

említ;⁹ hogy az új Székely Oklevéltárban egy jástfai Forró Istvánt találunk,¹⁰ akkor talán érthető a tanulmány írójának zavara a Háportoni Forró család múltjának bemutatásakor.

A helyzetet csak színezi, hogy IPOLYI Arnold a háportoni Forrókat az erdélyi katolicizmus újraélesztőinek festi le,¹¹ GÁL Kelemen pedig állítja, hogy többségük unitárius volt.¹²

Megemlítem, hogy az első Forró, egy bizonyos Péter, aki egy 1303-as oklevélben szerepel.¹³

Sikerült ráakadni arra a forrásra, melyben Zsigmond király 1424. július 10-én „Háporton oláh falut” (Alsófehér vármegye) Szentgyörgyi Forró Lászlónak adta, aki a hátszegi csatában (1420. szeptember) tüntette ki magát, és az 1423 nyarán a Dan moldvai vajda segítségére küldött erdélyi sereg vezére volt.¹⁴ A falut ő és általa fiai, Mihály, Benedek, András és János, továbbá testvérei: Forró Balázs tordai főesperes, kanonok, angyalosi Forró Péter és ennek fiai kapták. Ez az adománylevél számunkra nemcsak azért fontos, mert tudjuk, ekkor lett a falu a csa-

⁹A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára. Ismerteti JAKÓ Zsigmond, VALENTINY Antal. Kolozsvár, 1944. (A továbbiakban: JAKÓ—VALENTINY 1944.) 26.

¹⁰Székely Oklevéltár. Új sorozat. II. Közzéteszi DEMÉNY Lajos, PATAKI József. Bukarest, 1985. 223.

¹¹IPOLYI Arnold: Veresmarti Mihály ... élete és munkái. Bp., 1875. (Házi könyvtár 18.) (A továbbiakban: IPOLYI 1875.) 53—54.

¹²GÁL Kelemen: A Kolozsvári Unitárius Kollégium története. Bp., 1935. 115.

¹³PÁLMAY 1901. 164.

¹⁴MAGYARI Károly, Történelmi Tár. (A továbbiakban: TT.) 1907. 92.

ládé, hanem azért is, mert bizonyítja: a Forró család a XV. században is már több-ágú volt, s az angyalosi Forróknak is volt háportoni birtokuk.

Nem tudjuk azonban, ki tette székhelyét Háportonba, illetve a falu nevét a család előnevévé.

Elindulhatunk a nyomozásban Szentgyörgyi Forró László fiainak nevei alapján: Benedek és András többet nem fordul elő, illetve csak a XVII. századból van ilyen nevű Forrókra adatunk. Biztosan nem a László fia Mihály (hanem testvére) az, aki Mátyás király egy 1460. augusztus 15-i oklevelében szerepel: eszerint a király több Fehér vármegyei falut felerészben Bölöni Forró Péter fiának, Simonnak, és ennek fiainak (György, Miklós, Mihály, László, János), fele részben Szentgyörgyi Forró Mihálynak, fiainak és testvéreinek (László, Ósvát, Mihály) adja.¹⁵ Szentgyörgyi Forró László János fia egyike lehet a sok XV. századi Forró Jánosoknak, de hogy melyik adat vonatkozik rá, nem tudtuk elkülöníteni.

Hasonlóképpen teljes bizonytalanságba jutunk, ha az 1424-es oklevélben említett, immár potenciálisan háportoni, angyalosi Forrók leszármazottjait kíséreljük meg nyomon követni.

Az első Forró, akit Háportoni Forróként említ a forrás, Háportoni Forró Osvald „1479-ben a vajda emberének neveztetik ki Kendy Antal vajda által”.¹⁶ A második Háportoni Forró Márton, akinek hatalmas-

¹⁵ PÁLMAY 1901. 164.

¹⁶ NAGY 1858. 222.

kodásairól BEKE Antal közölt adatokat a Gyulafehérvári Káptalan Levéltárából.¹⁷

Nem tudjuk, az előzővel milyen rokoni kapcsolatban volt (testvére?, fia?) az a Háportoni Forró Tamás, akinek 1519-ben Küküllő vármegyei birtokai igazolását kellett bemutatnia.¹⁸ Ezen ügygel kapcsolatos az az 1520-ból való irat is, amely „familia Forro de Haporthon”-t említi, s amelynek csak regestrumát ismerjük.¹⁹

Talán nem nagy önkényesség, ha azt állítjuk: elképzelhető, hogy a Brassó városi számadáskönyvek adatai (1506—1528) erre a Tamásra vonatkoznak,²⁰ akárcsak a Szászsebessel való vitáiról Beke Antal által kiadott forrás.²¹

Valószínűtlen, hogy ez a Tamás azonos az azal, aki jelen volt, mint „Sepsziszék főemberre”, amikor Báthori István vajda 1492-ben Sepsiszentgyörgyöt a Szék alá rendelte.²²

Háportoni Forró Tamás kortársa volt (nem tudjuk a családi kapcsolatot) Háportoni Forró Mátyás gyulafehérvári kanonok, akinek (sajnos, csak) birtokügyeire van számos adatunk.²³

¹⁷ BEKE Antal, TT. 1897. 247., 737.

¹⁸ MAGYARI Károly, TT. 1907. 117.

¹⁹ BEKE Antal: Kimutatás a Gyulafehérvári Káptalanak őrizete alatt volt Országos Levéltár átadásáról. Bp., 1884. (A továbbiakban: BEKE 1884.) 37.

²⁰ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. (A továbbiakban: Quellen, Kronstadt.) I. Bd. Brassó, 1886. 256—257., 292., 324.; II. Bd. Brassó, 1889. 100.; Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sachsischen Nation. I. Bd. 1380—1526. Hermannstadt, 1880. 438., 468.

²¹ BEKE 1884. 49.; ugyanez: BEKE Antal, TT. 1893. 298.

²² PÁLMAJ 1901. 164.

²³ Quellen, Kronstadt. II. 1889. 347.; BEKE 1884. 36., 55.; ugyanezek: BEKE Antal, TT. 1893. 301—302.; NAGY 1858. 223.

A családtörténeti kézikönyvek a hápor-
toni Forrókhoz sorolják Forró Miklóst, bár
ezt egyetlen adat sem igazolja. A XVI. szá-
zad derekán élt, Erdély jelentős egyénisége
volt. Életére vonatkozóan számos adat
maradt fenn. Perein kívül²⁴ tudjuk, hogy
1556-ban adószámvevő,²⁵ 1556–1562-ig a
Fejedelmi Tanács tagja,²⁶ részt vett a széke-
lyek János Zsigmond ellenes mozgalmasában,
ezért halálra ítélték, de kivégzésekor (1564)
a jelen voltak zúgolódására a fejedelem meg-
kegyelmezett;²⁷ ez a jelenet került be, a feje-
delem kegyességét illusztrálendő, Dionigi
ATANAGI „De le rime di diversi poeti toscani”
(Ferrara, 1565) című gyűjteményének II.
Jánoshoz címzett ajánlásába.²⁸ 1567-ben
Forró Miklós a tüzérség parancsnoka.²⁹ Ő az
első Forró, akiről tudjuk, nem volt katolikus.
Az első román református postilla-kötet és
agenda az ő költségén jelent meg 1567-ben.³⁰

Forrásszinten ugyancsak nem igazolható,
hogy az 1594-ben kivégzett Forró János

²⁴ Quellen, Kronstadt. I. 1886. 183.; Acta et epistolae
relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et
Valachia. coll. et ed. Andreas VERESS. Vol. I. 1468–1540.
Bp. 1914. 81.; BEKE 1884. 39.; ugyanez: BEKE Antal, TT.
1893. 460–461.; JAKÓ—VALENTIN 1944. 29.

²⁵ TRÓCSÁNYI 1980. 315.

²⁶ EOE. I. 571.; TRÓCSÁNYI 1980. 27.

²⁷ BETHLEN, Wolfgangus: Historia de rebus Transsylva-
nicis. Ed. 2. (A továbbiakban: BETHLEN F.) Tom. II.
17–19.; EOE. II. 343.; NAGY 1858. 223.

²⁸ Cf. BARLAY Ödön Szabolcs: Romon virág. Bp., 1986. 85.

²⁹ EOE. I. 76.; TRÓCSÁNYI 1980. 341.

³⁰ RMNy 239.; Ion G. SBIERA: Miscari culturale si lite-
rale la romanii. Cernatui, 1897. 58–59.; JUHÁSZ István:
A reformáció az erdélyi románok között. Kolozsvár, 1940.
17., 50–51., 67.; SZTRIPSKY Hiador—ALEXICS György:
Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századi román fordít-
ásban. Bp., 1911. 95.

háportoni lenne, a szakirodalmi hagyomány ezt mindenesetre így tudja. Báthori István egyik „jó embere” volt, a Fejedelmi Tanács tagja (1581),³¹ erőszakoskodó földesúr. Már 1592-ben összetűzésbe került a fejedelemmel, ekkor Carillo közbenjárására nem került sor a számonkérésre,³² 1594-ben azonban az „összeesküvés” részeseként lefejezték. Erről rengeteg forrás megemlékezik,³³ idézzünk itt csak egyet, SZERDAHELYI Mihály énekét:

Az ötödik úr Forró János vala,
Ki százezör forinttal már bír vala,
Fölötte kegyetlen ember ő vala,
Jobbágyokon nagy sok kint teszön vala.³⁴

Szintén csak a szakirodalmi hagyomány tudja úgy, hogy unitárius volt; ezt forrásban leírva nem láttam. BOGÁTI FAZAKAS Miklós mindenesetre az ő esküvőjére írta „Aspasia asszony dolga” című munkáját (1587).³⁵ Biztosan nem volt katolikus, hiszen Carillo Aquavivához 1594. szeptember 21-én írt levelében világosan megmondja: „Illorum captorum solus Dominus Bathory fuit catho-

³¹ Báthory István levélváltása az erdélyi kormányval (1581–1585). Kiad. VERESS Endre. Bp., 1948. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. XLII.) 2.

³² Carillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai (1591–1618). Kiad. VERESS Endre. II. Bp. 1943. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. XLI.) (A továbbiakban: CARILLO II.) 417.; ugyanez: Monumenta Antiquae Hungariae. Ed. Ladislaus LUKÁCS. (A továbbiakban: MAH.) III. Róma, 1981. 840–841.

³³ A számtalan forrás felsorolását nem látjuk indokolhatónak.

³⁴ THALY Kálmán, Sz. 1871. 256.

³⁵ RMNy 662.

licus” — és ezt nem kell nagyon hangoztatni;³⁶ egyébként az országgyűléseken is felszólalt a jezsuiták eltávolításáért.³⁷

Nehéz elképzelni, hogy ő, és a jezsuita Forró György (1588—1641)³⁸ ugyanabból a családból származott volna. Ha mégis így van, akkor György neki unokaöccse kellett, hogy legyen. A bőséges jezsuita források sajnos Forró György közelebbi származásáról hallgatnak. IPOLYI Arnold mindenestre biztosan háportoninak mondja,³⁹ és NAGY Iván is feltételezi.⁴⁰

Ha időrendben haladunk a Forrók számbavételével, akkor ide illik Forró Pál (1570 után—1623/24). A személyére vonatkozó adatokat külön fejezetben foglaljuk össze.

Családtörténeti vázlatunkat nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne említsünk néhány Forró Pál kortársai közül; azonban nem valószínű, hogy valamelyikük is háportoni lett volna.⁴¹

Szentléleki Forró Péter volt 1613—1636-ig az udvarhelyi lelkész;⁴² 1614-ben pedig egy Forró Tamás az udvarhelyi esperes.⁴³ 1636-ban Rákóczi György egy alumnusa Forró

³⁶ CARILLO II. 120—122.

³⁷ MAH. III. 1981. 286.

³⁸ A rengeteg forrás felsorolása helyett itt csak a legteljesebb összefoglalásra utalunk: *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. J. I. 1551—1600. Coll. ed. Ladislaus LUKÁCS. Róma, 1978. 668.*

³⁹ IPOLYI 1875. 163—166.

⁴⁰ NAGY 1858. 223.

⁴¹ Vö. főleg PÁLMAJ 1901. 165.

⁴² Erdélyi Egyháztörténeti Adatok. I. Szerk. VESZELY Károly. Kolozsvár, 1860. (A továbbiakban: EEA. I.) 335—339.

⁴³ EEA. I. 288—289.

János,⁴⁴ ő azonban talán angyalosi Forró István fia volt.⁴⁵

Ez utóbbi nevek felsorolásával csupán jelezni kívántuk, hogy volt a Forró családok közt talán több is, amelyik katolikus maradt, s több lelkészt adott az erdélyi katolikus státusznak;⁴⁶ — így tehát nem feltétlenül kell, hogy Forró György a háportoni családból való legyen (igaz ugyanakkor az is, hogy Háportoni Forró Pál is a jezsuiták neveltje volt).

FORRÓ PÁL ÉS MŰVEI

Amint az előzőekből kitűnik, biztosan semmit sem tudunk Forró Pál családjáról. A XVI. század második, s a XVII. század első felében élt, az ország életében, művelődéstörténetében jelentős szerepet játszott Forrókkal (Miklós, János, György) való családi kapcsolatra nem sikerült adatot találnunk. Ugyanígy nem tudjuk, hogy az emlékiró Hídvégi Mikó Ferenc (1585—1635) anyja, Háportoni Forró Borbála⁴⁷ neki nagynénje vagy testvére lehetett-e.

Életrajza sem dokumentálható jobban. Leginkább megjelent művei alapján rekonstruálható.

⁴⁴ HEREPEI János cikkei. I. Szerk. KESERŰ Bálint. Bp. — Szeged, 1965. (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 1.) (A továbbiakban: ADATTÁR.) 531.

⁴⁵ PÁLMAJ 1901. 165.

⁴⁶ Jelenleg a Forró családokra mintegy 300 adat áll rendelkezésünkre. Az adatok további sorolását e helyen nem tartjuk helyénvalónak.

⁴⁷ Tűzpróba 1603—1613. Bev., jegyz. BÍRÓ Vencel. Bp., s. d. (Erdély öröksége. III.) 191.; NAGY János, Keresztény Magvető, 1875. 4.

Időben az első adat: 1590-ben Braunsbergben megjelent „De admiranda Iobi fortissimi malorum necopinatorum tolerantia, breve et pium poema” című munkája.⁴⁸ A műről LÁZÁR István Dávid e kötetben külön értelmező tanulmányt írt, itt csupán az életrajzhoz szükséges legfontosabbat emeljük ki: az ajánlás Báthory András kardinálisnak szól. Az ő költségén tanult Forró Braunsbergben, a pápai szemináriumban, melynek alapításától kezdve (1578), hasonlóan a vilnóihoz, olmützihez, sok erdélyi és magyarországi diákja volt.⁴⁹ Számos pápai szeminárium matrikuláját, vagy annak töredékét ismerjük, Forró Pál beiratkozásának azonban nem leltük nyomát.⁵⁰ Az említett mű ajánlása azonban nem hagy kétséget afelől, hogy a neves jezsuita iskolában tanult, egészítette ki itthon szerzett ismereteit. Mindenesetre az a tény, hogy a Báthoryakkal ilyen jó kapcsolatban volt (lásd erre még az alábbiakat is), talán a szakirodalmat igazolja, amennyiben Forró Jánost is a háportoni családba sorolják (nem Zsigmondra gondolunk tehát akkor, amikor a Báthoryak és Forró János jó viszonyáról beszélünk).

Talán a Báthory Andrással való, nem csupán alumnusi viszonya miatt kerül elénk Forró Pál 1594-ben, egy kényes időszakban, mint a fejedelem levélvivője. Erről BETHLEN

⁴⁸ RMK III. 802.

⁴⁹ LUKÁCS László jelzetei alapján az Archivum Romanum Societatis Jesu anyagából számos ilyen volt alkalomunk átnézni. Anyaggyűjtésünk kiadatlan.

⁵⁰ VERESS Endre sem találta; az ő jegyzeteit lásd a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Kéziratár, MS 439/10.

Farkas így emlékezik meg: „Cumque postea dirae utrinque inimitiae inter Cardinalem in Polonia degentem et Sigismundum Vajvodam, ob interfectum Balthasarem . . . intercessissent, easdem litteras (ti. amit Erdély állapotáról 1594. július 27-én Kővárról írt) una cum invectiva ob hoc Fratricidium in Sigismundum coram Senatu Polonico habitamiserat Braunsbergam Cardinalis per Patrem Uberum Rectorem Collegii ejusdem urbis, et per Paulum Forro Nobilem Transsylvanicum, ubique excudi curasset ad testandam innocentiam tum fratris sui Balthasaris tum aliorum Procerum interfectorum, nisi Joannis Zamoisii Cancellarii Regni Poloniae viri illustrissimi consilium diversum Cardinali fuisset, ac ne tam intempestive dolori plus justo indulgeret, author fuisset.”⁵¹ Nem valószínű, hogy együtt mentek azzal a követséggel, amelyet Náprági Demeter vezetett, s amelynek tagjai Szokoly Miklós és Kellemesi Mihály voltak, s amely 1595. március 2-án a lengyel országgyűlésen mutatta be Magyarország és Erdély helyzetét, magyarázta Zsigmond lépését,⁵² de az biztos, hogy ekkor Forró Pál is Krakkóban volt. Két műve is megjelent ez évben ott, mindkettő a követséghez kötődik.

Az első: „Generosissimo Domino Nicolao Zokoli de Kis Varda, legato . . . nec non defensori patriae inelyto autor Paulus Forro . . . de suo ex Prussia in patriam reditu Poe-

⁵¹ BETHLEN F. III. 1783. 424.

⁵² Beszédüknek három nyomtatott kiadását ismerjük: (Hungariae periclitantis legatorum . . . oratio) Krakkó, 1595 (RMK III. 857.); Nürnberg, 1595 (RMK III. 859; és engyelül: Krakkó, 1595 (RMK III. 857.)

maton dedicat. Cracoviae, 1595”,⁵³ amelynek egyetlen példányáról többszöri próbálkozással sem sikerült másolatot szerezni a „Pétervári Császári Könyvtár”-ból.

A második, SZABÓ Károly leírása szerint dátum nélkül kiadott munka is 1595-ben jelent meg, amint az a szövegből egyértelműen kiderül: „Pauli Forro Transilvani Illustrissimi D. D. Andreae S. R. E. Tit. A. Ang. Cardinalis Varmiensis etc. clientis humillimi oionoszkopía. Cracoviae (1595)”.⁵⁴

A legközelebbi adatunk Forró Pál életéről 1607-ből való, ekkor a Fejedelmi Tábla ülnöke.⁵⁵ Nincsen tudomásunk arról, hogy hol volt, miként viselkedett Báthory András Erdélybe jövételekor, és homályban marad életének az az időszaka is, amikor a Báthory családot Bethlen Gábor váltotta fel az uralkodásban. Rögtön élete legnagyobb munkájával, a sokak által idézett, néhány szóban értékelt művével lép elénk, a Curtius-fordítással, amely 1619-ben jelent meg Debrecenben.⁵⁶ E mű elemzését külön fejezetben végezzük el.

1620-ban Ilosvai Péter: „Az híres neves Toldi Miklósnak jeles cselekedetiről” írott művének kassai kiadását üdvözölte verssel.⁵⁷ Talán nem véletlen, hogy az első Cur-

⁵³ RMK III. 856.

⁵⁴ RMK III. 968. Bél Mátyás számára készült másolata Kollár Ádám gyűjteményében: Magyar Országos Levéltár, I. 7. 34. vol. pp. 39–42. cf. SZELESTEI NAGY László: Bél Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa. Bp., 1984. 164. Nr. 615/9.

⁵⁵ EOE. V. 1879. 516.; TRÓCSÁNYI 1980. 359.

⁵⁶ RMNy 1174.

⁵⁷ RMNy 1213. felfedezte, s a kétlapnyi töredék fotóját közölte CSANDA Sándor, MKSz 1970. 381–384.

tius-fordítás⁵⁸ művét a „teljes” Nagy Sándor-történetet magyarra átültető köszöntötte. (Kár, hogy ebből az editióból mindössze két lap maradt fent; nem lepne meg, ha Forró Pálnak több köze lett volna a kiadáshoz.)

1621. november 12-én meghalt Bocatius János, a fejedelem historikusa. Bethlen Alvinczihez írott levelében felhívja a prédikátor figyelmét, hogy „azon historicum opusokat, kiket Erdélyből hozattunk vala ki, bízunk volt kezében, hogy azokból magát adjuvalhassa”, tartsa magánál, és a „fragmenta historica consignatio”-t is vegye magához. „Ez idő alatt pedig Kegyelmed gondolkodjék magában felőle, kit gondolna és ítélné arra az állapotra illendőnek elégségesnek lenni, ne maradnának ennyi sok szép dolgok perpetuum silentiumban.”⁵⁹

HEREPEI János Bojti Veres Gáspárról írott cikkében⁶⁰ azt mondja, hogy Bocatius után Forró Pál lett Bethlen „historikusa”, és az ő utódjának, Bojti Veresnek az volt a feladata, hogy a „Forró szerkesztésében összeállított hatalmas mennyiségű beszéd- és versanyag”-ot gondozza. Valójában egyetlen forrást sem ismerünk annak igazolására, hogy Forró Pál Bocatius utóda lett volna; a szerkesztett iratanyag pedig talán az Alvinczihez írott levélben említett „fragmenta histo-

⁵⁸ Ilosvai Nagy Sándora: Debrecen, 1574 (RMNy 339.), és 1582 (RMNy 510.); Kolozsvár, 1591 (RMNy 664). Modern kiadása: Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli költők művei. III. Közzéteszi SZILÁDY Áron. Bp., 1883. 83–172., 309–313. A mű 1548 előtt keletkezett.

⁵⁹ SZILÁGYI Sándor: Jelentés a Gyulafehérvári Káptalan Levéltárában tett kutatásokról. Bp., 1880. 20–21.

⁶⁰ ADATTÁR I. 195–196.

rica consignatio” lehet, vagy még inkább az 1624-ben Gyulafehérvárt megjelent, Károlyi Zsuzsanna emlékére összeállított kötet.⁶¹ Ez utóbbiban sincs utalás arra, hogy eredetileg Forró Pál gyűjtötte volna össze; az, hogy az olvasót ő köszönti, inkább utal arra, hogy még élt, amikor a könyv megjelent.

Sajnos HERPEI nem hivatkozott forrásra, ugyanakkor azt is nehéz feltenni, hogy ne látott volna valamit, ami állítását igazolná. Maga Forró általában „Aulae Principalis familiaris”-nak titulálta magát.

Így írta alá a Károlyi Zsuzsanna halálakor (1622) írott „Prosopopoeja”-t és „Epitaphium”-ot is.⁶² A nyomtatványt Szővéri Gáspár Jánosnak, mint patrónusának dedikálta. Fontos figyelni arra, hogy a patrónus (egyébként 1619–1625-ig udvarmester)⁶³ volt az egyik támogatója Ilosvai „Toldi”-ja említett kiadásának is, ott Gyalakutai Gáspár Jánosként szerepel.⁶⁴

Forró az idézett módon írta alá további három ismert versét is. Vásárhelyi Gergely: Világ kezdetitől fogva jóságos és gonosz cselekedeteknek summái ... Kassa—Kozsvár, 1622—1623. című munkájában⁶⁵ a szerzőt pécsi prépostként, neki egyedüli patrónusaként köszönti,⁶⁶ továbbá, a mű végén, egy elogiummal a Haller famíliát. Ez a család, név szerint Haller Zsigmond volt egyébként a támogatója Vásárhelyi Kempis-for-

⁶¹ RMNy 1307.

⁶² RMNy App. 120.

⁶³ TRÓCSÁNYI 1980. 392.

⁶⁴ RMNy 1213.

⁶⁵ RMNy 1289.

⁶⁶ A pécsi jezsuita misszió egyik vezetője volt ugyanis. Életéről: HOLL Béla, ItK 1983. 150—162.

dításának is, melynek ajánlása Bethlen várában íródott.⁶⁷ Az elogium formája a Curtiusfordítás fejedelemhez címzett ajánlása utáni egyik Bethlent dicsőítő verssel azonos, amelyben Forró Pál az erényeket, drágaköveket, neves embereket sorolja fel úgy, hogy az akrosztichon a HALLER nevet adja.

Mielőtt utolsó munkáját említenénk, térjünk vissza egy pillanatra arra a kérdésre, hogy milyen vallású lehetett Forró Pál. Jezsuiták nevelték, Báthory András jó embere volt, jezsuita művet köszönt, benne a szerzőt patrónusának nevezi, s tiszteleg Erdély egyik fő katolikus családja előtt. Talán az ő családjának volt tagja a magyarországi jezsuitizmus egyik vezéralakja. Ugyanakkor feltehetően rokona volt Forró Jánosnak, aki biztosan nem volt katolikus, munkásságának jelentős része Bethlenhez kötődik. Ha tehát Háportoni Forró Pál tényleg historikusa volt Bethlennek, akkor nagyon valószínű, hogy e posztra nem Alvinczi Péter ajánlotta.

Az utolsó, tőle ismert szöveg ismét felvet egy nem túl jelentős kérdést, amelyre részben már utaltunk. A szakirodalmi hagyomány szerint 1623-ban meghalt, HERPEI megengedi: „vagy megbénult”.⁶⁸ 1624-ben Bojti Veres Gáspár szerkesztésében megjelentek a Károlyi Zsuzsanna temetésekor elmondott beszédek, az őt dicsőítő versekkel.⁶⁹ Ebben Forró, mint mondtuk is, az olvasóhoz címzett üdvözlő verset írta. Ha nem

⁶⁷ Kolozsvár, 1622 (RMNy 1271.) Lásd HOLL Béla, ItK 1983. 150–162.; JENEY Ferenc, ItK 1961. 594–598.

⁶⁸ ADATTÁR I. 196.

⁶⁹ RMNy 1307.

ezzel szerepel a kötetben, feltehető lenne, hogy meghalt, s a verset berakták a gyűjteménybe, de így biztosan élt még. Bojti Veres pedig már historikusi hivatalában volt, tehát nem Forró halála után foglalta el azt. Vegyük komolyan HERPEI verzióját: megbénult (ez egyébként ismét egy olyan információ, amit nem hiszem, hogy kitalált HERPEI János) — a verset akkor diktálta. Bizonyos csak az: 1624 után nincsen rá vonatkozó adatunk.

CZVITTINGERTŐL kezdve azután szerepel csaknem minden életrajzi lexikonban:⁷⁰ a Curtius-fordítás mindig, BOD Péter, SZINNYEI ismeri továbbá a Károlyi Zsuzsanna halálakor írt epitaphiumot, SZILÁGYI⁷¹ pedig a Náprági-féle követséget üdvözlőt is.

A CURTIUS-FORDÍTÁS

Baranyai Decsi János 1596-ban Szebenben megjelent Sallustius-fordításának előszavában egy késő humanista fordításprogramot ír le: „Azokáért, az mi nemzetünkben lévő fő tudós embereknek igen jó volna . . . Julius

⁷⁰ CZVITTINGER, David: Specimen Hungariae literatae, virorum eruditione clarorum natione Hungarorum, . . . Transylvanicorum. Lipsiae et Francofurti, 1711. 153.; LAMPE, Friedrich Adolf — (EMBER Pál): Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania . . . Trajecti ad Rhenum, 1728. 356.; BOD Péter: Magyar Athenas . . . Nagyszeben, 1766. 87.; HORÁNYI, Alexius: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum quam excitat. Pars I. Viennae, 1775. 698.; BENKŐ, Josephus: Transylvania sive Magnus Transylvaniae principatus . . . Tom. II. Vindobonae, 1778. 389—390.; SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. III. Bp., 656. h. (repr. 1984).

⁷¹ SZILÁGYI Sándor: Erdély irodalomtörténete különös tekintettel történeti irodalmára. Budapesti Szemle, 1848. IV. 31—32.

Cesar, Livius, Tacitus, Curtius és egyéb efféle böles Historicusoknak írásokat magyar nyelvre fordítanoc.”⁷² Kezdeményezése néhány évtized múlva talált csak visszhangra. Forró Pál magyar Nagy Sándora folytatása az említett programnak, jelentős (és hitünk szerint szándékolt) hazai klasszika-filológiai teljesítmény, amely létrejöttét egy tervezett művelődéspolitikát folytató akaratnak köszönhette. Tárgya miatt (Nagy Sándor alakja mint példa, sugalmazott párhuzam),⁷³ a magyar udvari kultúrát létrehozni szándékozó fejedelmet segíti célja elérésében,⁷⁴ másrészt — a margójegyzetekben megfogalmazott erkölcsi elvek alapján — a mű az ugyancsak nem véletlenül megszületett fejedelem-tükörök sorába is beilleszthető. Ugyanakkor mint a magyar próza fejlődésének jelentős állomása is számot tarthat figyelmünkre.⁷⁵

Dolgozatunkban a fenti szempontok szerint, röviden, az egyes témákat nem teljes argumentációval kifejtve szeretnénk összefoglalni s áttekinteni az eddigi szakirodalmat.

Kezdjük a klasszika-filológus Forróval. KIRÁLY György, aki viszonylagos részletességgel foglalkozott a Curtius-fordítással,

⁷² RMNy 786. Repr. Bp., 1984. 8.

⁷³ A Nagy Sándor-monda aktualizálhatóságáról lásd KIRÁLY 1980.; BORZSÁK István: A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon. Bp., 1983. (A továbbiakban: BORZSÁK 1983.) és ennek jegyzeteit.; R. VÁRKONYI Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénusz. Bp., 1986. (A továbbiakban: R. VÁRKONYI 1986) 55—58.

⁷⁴ Vö. KLANICZAY Tibor: Udvar és társadalom szembenállása Közép-Európában. (Az erdélyi udvar a XVI. század végén.) = Pallas magyar ivadéka. Bp., 1985. 104—123.

⁷⁵ NEMESKÜRTY 1963. 274—275.; PIRNÁT Antal, Mirtórt. 1964. 84.

megállapította, hogy a fordítómunka alapjául két, 1545-ben megjelent Curtius-kiadás szolgált; Christoph Bruno és Erasmus Roterdamus editiója. Forró munkáját egy szempontból tartotta értékelhetőnek: „. . . egyetlen érdemét abban látom, hogy átültette irodalmunkba a Sándor-mondának e két önálló ágát.” — tudniillik Joannes Monachus Nagy Sándor-életrajzát, s egy apokrif levelet, amelyet Nagy Sándor írt volna Arisztotelésznek.⁷⁶ Emellett megállapította, hogy a translatio pontos, s hogy egy helyen Forró „a lapszélén e mondának (ti. a Sándor-mondának — M. I.) az Attila-mondával való hasonlatosságára hivatkozik”.⁷⁷

Sorra véve Forrónak magából a Curtius-kiadásból elemezhető forrásait, hivatkozásait,⁷⁸ kevésnek érezzük a fenti sommás értékelésben elhangzott dicséreteket. Ha a fordítás alapjául szolgáló kiadásokat tekintjük, kétségtelen a két fő forrás megléte (az említett életrajz és levél ugyanis csak ezekben van benne). Hozzá kell tennünk azonban, hogy Forró, mint az a 96. oldalon található jegyzetéből kiderül, legalább egy 1545 előtti, s egy ez utáni kiadást ismert, vagy esetleg többet is (jegyzeteinkben említünk néhányat).⁷⁹ Az egyes szöveghelyek értelmezésénél nem állt meg az egyszerű translatiónál, hanem tárgyyszerűen is ellenőrizte Curtius állításait.⁸⁰ Tipologizáltuk a margójegyzete-

⁷⁶ KIRÁLY 1980. 204.

⁷⁷ KIRÁLY 1980. 202.

⁷⁸ L. a Curtius-fordításhoz írott jegyzeteket (e kötetben: 9–19.).

⁷⁹ L. pl. a p. 96-hoz írt jegyzetet (e kötetben: 21.).

⁸⁰ Vö. a margináliákhoz írott jegyzetekkel (e kötetben: 20–28).

ket (a „nem haszontalan annotációcskák”-at, ahogy Forró maga nevezi), s az eredmény több szempontból is figyelemre méltó. Forró számos helyen ad, a latin nyelv tömörségét feloldandó, a szó szerinti fordítása mellé nyelvi értelmezést. Csak egyetlen példa: „Darei filium collo suo admouit, atque nihil ille conspectu tum primum a se uisi conterritus ceruicem eius manibus amplectitur. Motus ergo rex constantia pueri Hephaestionem intuens »Quam uellem«, inquit, »Dareus aliquid ex hac indole hausisset!«.” (III, 13, 26.) Forró fordítása (p. 91.): „Annakutanna Dariusnak a fiát az maga nyakához vive, ki az tőle először akkor lattatott Kiralynak tekintetétől meg nem rettenven, kezeivel ötet nyakon ölele. Az Király annakokaert az gyermeknek alhatatossagával fel inditattvan, Hephaestiora tekintven, monda, mely igen akarnam hogyha ebben az indulatban Dariusnak valami jutott volna.” Ha csak a magyar fordítást olvassuk, a mondat nem egyértelmű. Forró jól tudta ezt, de ragaszkodott a szó szerinti átültetéshez, s a margón magyarázatot mellékel: „az az, kevannam azt, hogy Darius engemet hasonló szeretettel fogadna, kit ha cselekednek, immar nekem regen meg holdolt volna, es az en kegyelmesseget vötte volna”. Számos ilyen jellegű magyarázat fordul elő, csakúgy, mint egyes helyek hollétének körülírása, vagy a magyar olvasó nem ismerte mértékegységek (talentum, futamatni föld stb.) „átváltása”, magyar mértékegységekben való megadása. Ezek a magyarázatok az általunk eddig kézbe vett kiadásokban nem szerepeltek. Ugyancsak Forró jegyzetei azok,

amelyekben más szerzőre hivatkozik (Arrianus, Vegetius, Münster stb.),⁸¹ és önállóan ír akkor is, amikor állást foglal Curtius vitatott életrajzi dátumaival kapcsolatban.⁸²

A klasszika-filológus Forró felkészültségét vizsgálva több tanulságot is megfogalmazhatunk. Már Szamosközy István Corippusra vonatkozó ismereteinek kutatásakor is feltűnt, hogy egészen ritka auktor-kiadásokra is teljes természetességgel hivatkoznak a korabeli Erdélyben.⁸³ Fontos erre figyelni, amikor manapság egyre többet hallani azt az egyébként igaz állítást, hogy az antik, sőt középkori szerzőkre való hivatkozások mögött sejteni lehet florilegiumokat, proverbium gyűjteményeket, illetve az auktoroknak az iskolai nyelvtanítás alapjául szolgáló kivonat-kiadásait. Forró Pál citátumainak jelentős része is megtalálható volt ezekben a szólásgyűjteményekben; de alapossága mégis meglepő. Bod Péter azt mondja, hogy a fordítást, „hogy idejét hiában ne töltené, egykor Bécsben műlatásában” készítette el.⁸⁴ Ezt persze forrással nem tudjuk igazolni, s nem is valószínű, mint ahogy az sem, hogy kicédulázta a problémákat, s amikor Bécsben járt követségben, beugrott a Császári Könyvtárba, hogy ellenőrizze jegyzeteit. Ismerünk néhány töredék könyvjegyzéket a braunsbergi kollégiumban tanított auktorokról,⁸⁵

⁸¹ Vö. a margináliákhoz írott jegyzetekkel (e kötetben: 20–28.).

⁸² L. a p. 129-hez írt jegyzetet (e kötetben: 22.).

⁸³ Vö. BALÁZS Mihály—MONOK István, MKSz 1986. 215–219.

⁸⁴ Bod 1766. 87.

⁸⁵ Archivum Romanum Societatis Jesu, Opp. NN. 326. ff. 107a–108a., ff. 207a–208b.

ám ez nem irányadó, tekintve, hogy csak az oktatott anyagra terjed ki. A különböző kiadások minden bizonnyal megvoltak Erdélyben, például a fejedelmi gyűjteményben vagy (ha kedves szerzőről volt szó) a saját bibliotékában. Könyvjegyzékeink antik auktor tételei mögött tehát sokkal gazdagabb anyagot kell tudnunk, mint azt eddig hittük.⁸⁶

Visszatérve az antikvitást kutató udvari familiárisra: ami KIRÁLY Györgynek azt a megjegyzését illeti, hogy Forró az Attila- és a Sándor-monda hasonlóságát felismerte volna — nos, ez meglehetősen kétséges. Az Attilára való hivatkozás (hogy ő is tömlön úsztatta át a seregét a folyón)⁸⁷ inkább történeti jegyzet, mint klasszika-filológiai. Forró Pál Nagy Sándor életét nem mint a Sándor-monda variációját fordította, hanem mint egy olyan klasszikus történetet, amelynek jelentős erkölcsi tanulságai vannak, s amelynek lefordítása szép értelmiségi feladat. Nem tudunk lemondani arról a gondolatunkról, hogy a fordítás alapossága, az egyes szöveghelyek többoldalú körbejárása már több mint bekapcsolódás művelődéspolitikai célok megvalósításába, vagy alkalmazkodás egy-egy szellemi irányzathoz. Forró Pál le akarta fordítani Curtiust, Bethlen „parancsa” ezt csupán aktuálissá tette.

Térjünk is át arra a kérdéskörre, hogy a Nagy Sándor-történet megjelenése 1619-ben

⁸⁶ Persze olyan esetben, ahol biztosan tudjuk, hogy a helyi iskolában azt olvastatták, mint pl. Besztercén Terentiumot (minden hagyatékban van egy), akkor nincsen ok bibliofil kiadást gyanítani.

⁸⁷ L. a p. 395-höz írt jegyzetet (e kötetben: 26.). BORZSÁK 1983. 15. is ezt emeli ki KIRÁLY 1980 alapján.

mennyiben igazolja azt a többek által leírt, de talán legtömörebben R. VÁRKONYI Ágnes által összefoglalt értelmezést, miszerint „Közvetetten ugyan, de már aktuálpolitikai összefüggésekbe kapcsolta a macedón király alakját Bethlen Gábor udvarában Háportoni Forró Pál, amikor lefordította . . . Curtius Rufus életrajzát”.⁸⁸ A kérdés most már, hogy mit takar a (nagyon diplomati- kus) „közvetetten” megfogalmazás? Nincs itt hely az elméleti lehetőségek sorra vétele- rére, ezért rögtön a Forróval kapcsolatos elképzelésünkre térünk: e közvetettségek egyik komponense a megjelenés ténye. Nem hisszük azonban azt, hogy Forró azért vál- lalkozott a fordításra, hogy a Bethlen— Nagy Sándor párhuzamot implikálja (hogy tudta, hogy lesz ilyen értelmezés, az majd- nem biztos); amit akart, az erkölcsi elveinek a margójegyzetekben való kifejtése. Forró nem egyszerűen felkészült familiáris, nem az erdélyi köznemességből értelmiségi pályára lépett valaki, nem is az, akit a hivatal, a politikai életben való részvétel avat értelmi- ségivé (mint pl. Cseffei László), s nem is a Bethlen-korszak végén kialakulni kezdő (de igazán csak az Apafi-kortól jelenlevő) szak- ember réteg (jogász, gazdatiszt stb.) tagja. Az értelmiségnek egy sokkal magasabb szín- vonalú (mondhatni: „európaibb”) képviselője. Túl messzire vezetne e típus megjele- nése okainak fejtegetése, különösen akkor, amikor Forró esetében is csak egy — talán nem alaptalanul megfogalmazott — prekon- cepcióról van szó. Legyen szabad azonban

⁸⁸ R. VÁRKONYI 1986. 57.

annyit megemlíteni, hogy Erdélyből indult el egy jezsuita iskolába. Képzése tehát a legkorszerűbb volt. Indulásának, majd munkálkodásának környezete a korban nem akármilyen légkörű hely. Azt is mondhatjuk: teljesen mindegy, hogy milyen vallású volt Forró Pál. Confessionálisan arctalan. Fennmaradt írásainak ismerete legalábbis engem nem vitt közelebb vallási nézeteihez. Külön dolgot tárgya a Jób-kiseposz erkölcsrendjének összevetése a Curtius-fordítás margóival, s annak meggondolása, hogy ez hogyan kapcsolódik vagy hogyan tér el a XVII. század eleji Erdélyben jelen volt szellemi áramlatoktól, főképp az újsztoicizmustól, illetve a számos fejedelem-tükör erkölcsi világtól.

E helyütt lezárva a gondolatmenetet, felhívjuk még a figyelmet arra a tényre, hogy Forró a fordítást lektoráltatta. Szellemes megjegyzés NEMESKÜRTY Istváné, miszerint, a század vívmányaként, a gondos kontrollszerkesztő jelenik meg itt;⁸⁹ kár, hogy maga sem veszi komolyan. Pedig az ajánlásnak ez egy nagyon fontos része, részben a mondanója. A Bethlenről írtakat Forró a kívülálló tárgyilagosságával írja le. Ugyancsak a humanista fölényérzet sugárzik a latin versekből (akár a Curtius-fordításban Bethlent dicsérendő, akár Károlyi Zsuzsannát siratandó írja azokat). Egyedül talán a Vásárhelyi Gergelyt köszöntő versben érezhető személyesség. Kis túlzással azt is lehetne mondani: a fejedelmet, az udvart, a patronusokat egy olyan intézményrendszernek

⁸⁹ NEMESKÜRTY 1963. 275.

tartja, amely az ő és a hasonló értelmiségiek működését hivatott biztosítani.

Ki kell térnünk még arra a kérdésre, hogy a fordítás, mint magyar próza, hogyan értékelhető. KIRÁLY György nehézkesnek mondja,⁹⁰ NEMESKÜRTY István jobb véleményvel van róla: kiemeli, hogy Forró már eltér a korai magyar fordító humanisták (pl. Pesti Gábor) magyar nyelv-felfogásától, tudniillik, hogy az egyenrangú lenne bármely nyelvvel, így a latinnal is. Hivatkozik Forró panaszára „a magyar nyelv igen szűk a latinhoz képest” — itt persze nem a magyar nyelv alkalmatlanságáról van szó, mint ahogy NEMESKÜRTY állítja.⁹¹

PIRNÁT Antal értékelésével csaknem minden ponton egyetérthetünk: „ékes és tiszta latinság hasonlóan ékes és tiszta magyarsággal való tolmácsolása”-ról beszél, s arról, hogy „a Curtius Rufus-fordítás . . . a magyar nyelvű humanista műpróza legérettebb emlékei közé tartozik”.⁹² PIRNÁT kitér még arra a kérdésre, hogy Forró választása (Curtiust fordítja) állásfoglalás a manierista anticiceroniánus ízléssel szemben.⁹³

Forró Pált századokon keresztül jószerével csupán e munkájáról ismerték. BALOG György idéz tőle Cornelius Nepos-fordításában, 1700-ban,⁹⁴ mint már említettük, CZVITTINGERTŐL kezdve minden életrajzi lexikon-

⁹⁰ KIRÁLY 1980. 201.

⁹¹ NEMESKÜRTY 1963. 275.

⁹² PIRNÁT Antal, *Mirtört.* 1964. 84.

⁹³ Nem értjük, PIRNÁT Antal, miután mindezt elmondja, miért hiszi, hogy a fordítást Bethlen ellenőriztette?

⁹⁴ L. a f. 17v-hoz, és f. 20r-hoz írt jegyzeteket (e kötetben: 16., 19.).

ban megtalálható.⁹⁵ VIRÁG Benedek újra ki akarta adni 1804-ben,⁹⁶ TOLDY Ferenc jó verselőnek mondta két sora alapján,⁹⁷ SZILÁGYI Sándor kiemelkedőnek tartja a kor „classical irodalmában”,⁹⁸ SZILÁDY Áron pedig Ilosvai Nagy Sándorához hozott példákat Forró fordításából.⁹⁹ A mű valamennyi hazai példányát átnéztük, posszessor-bejegyzéseket keresve. Ismert név csupán a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára példányában szerepel: Döbrentei Gáboré.¹⁰⁰

*

Forró Pál Curtius-fordítása hazai példányairól az Országos Széchényi Könyvtár RMNy csoportjának nyilvántartása alapján levélben kértem felvilágosítást a köteteket őrző gyűjtemények munkatársaitól. Két hét alatt valamennyi könyvtárból megérkezett a válasz. Köszönöm.

Forró Pál idézeteinek, hivatkozásainak azonosításában mindenekelőtt Karácsonyi Béla, Maróti Egon és Szádeczky-Kardoss Samu volt segítségemre; nekik e helyen külön mondok köszönetet.

⁹⁵ Lásd a 70. jegyzetet.

⁹⁶ Kazinczy Ferenc levelezése. Közzéteszi VÁCZY János. Bp., 1893. 176., 186–187., 190., 196.

⁹⁷ TOLDY Ferenc, A Kisfaludy Társaság Évkönyvei, V. (1846) 440.

⁹⁸ L. a 71. jegyzetet.

⁹⁹ L. az 58. jegyzetet.

¹⁰⁰ JATE KK RA 361.

SUMMARY

Pál Forró of Háporton (1570? — 1624?) was born in Transylvania, in a gentry family who traced their descent back to the Middle Ages. Some of its members had even contributed to shaping the political and cultural life of their country. The author of the concluding essay begins by summing up their story. Like several of their contemporaries in Transylvania, the family turned Protestant. It was with Miklós Forró's encouragement and financial assistance that the agende of the Reformed Church was published in Roumanian language for the first time. The Unitarian János Forró was beheaded because of his participation in a conspiracy against the Prince of Transylvania (1594). Having been newly Romanized, György Forró became a leading figure of the Catholic revival in Hungary, as head of the Jesuit order in the province of Austria.

Pál Forró was also educated by the Jesuits in Braunschberg, about 1590, as an alumnus supported by the Báthory family. Even his first known work was published there. It was a paraphrase of Virgil, a short epic poem about Job (1590); unique in contemporary Hungarian literature. At the end of the present volume, István Dávid Lázár, in his essay, provides an analysis of this epic poem. The short epic poem itself, together with Forró's other Latin works still extant, can be found in the appendix.

Two works by Forró, who continued to serve the Báthory family; a panegyric singing his patron, Andrew Báthory's praise and

his writings extolling the delegation to Poland in 1595, were published in Cracow in the same year. From that time on, we know no more about his life, only that he was an assessor in the Prince's Court of Appeal (1607) and remained in Prince Gabriel Bethlen's service till his death.

His translation of Quintus Curtius Rufus' biography of Alexander the Great into Hungarian (1619) is considered as his most important work and can be found in facsimile in this volume. The author of the concluding essay is examining in detail the translation based on three rare editions of Curtius Rufus' text (Erasmus, Strasbourg, 1518; Erasmus, Basel, 1545; Christoph Bruno, Basel, 1545). This alone would make the translation worthy of consideration; besides the critical notes, the independence of mind shown by the references to other classical authors prove that Forró's achievement in the field of classical studies was not without significance.

The publication of Curtius' work in Hungarian was also part of a late-Humanist programme to translate the classics into Hungarian; marked an important stage in the development of Hungarian prose and fitted well the patron Prince Gabriel Bethlen's ideas on cultural policy — that aimed at creating at court a self-justained Hungarian-speaking culture — while consciously hinting at the parallel between Alexander the Great and Gabriel Bethlen as well.

The author of the concluding essay, despite the relevance of what is stated above, has nevertheless preferred to stress Pál Forró's

achievement as a classical scholar. On examining his method of making references, the scope of his learning as reflected in the notes his occasional poems adressed to various people, the author has come to the conclusion that Pál Forró's oeuvre represents an entirely new kind of attitude among the intellectuals, focussing on intellectual achievement, irrespective of the prevailing cultural-political resolutions or denominational constraints.

APPENDIX

I.

HÁPORTONI FORRÓ PÁL KISEBB VERSEI

I

Generosissimo Domino
NICOLAO ZOKOLI DE KIS VÁRDA,
legato quondam
ad Sigismundum III.
Poloniae, Sveciaeque Regem potentissimum,
nec non defensori patriae inclyto
autor
Paulus Forro de H.
Fautori colendissimo,
de suo ex Prussia in patriam reditu
poematon dedicat.
Cracoviae, MDXCV.

A 4 számozatlan lapból álló negyedrétfű nyomtatvány lelőhelyéül az RMK III. 856 is és a Bibliographia Polska is a „Pétervári Császári Könyvtár”-t adja meg. Ez unicum példány. Másolatot nem sikerült szerezní. SZILÁGYI Sándor is tud róla Erdély művelődéstörténetéről írt tanulmányában (Budapesti Szemle, 1848. IV. 31—32.). SZINNYEI III. innét, vagy az RMK-ból veszi át az adatot.

II

PAULI FORRO TRANSYLUANI
Illustrissimi D. D. ANDREAE
S. R. E. Tit. S. Ang. Card. BATHOREI
Episcopi Uarmien. etc.
clientis humillimi
oiónoszkopía

Vix ardentis adhuc rutilantia lumina Phaebi
Portitor ad ueris festinans senserat HELLES
Tempora cum uirtute potens et Marte superba
Diues agri, diuos pecoris, fuluuique (!) metalli

Piscosis ornata uadis et flore uirorum
Pannonis ad fortes, Legatos ora Polonos
Paciferae nimis ornatos misit olyuae
Foedere qui inter se sociant duo regnae perennj
Et renouent sanctum cognati numen amoris
Justa parent armis Rodopego bella Tyranno
Publica frangenti jura et sacra foedera pacis
Turrigeras populanti arces monumentaque Regum
Priscorum et pia templa DEUM sacrosanctaque sacra
Uastantique feris Hunnorum insultibus agros
Qui putat omne nefas sibi fas atque omne nefandum
Illicitum licitum esse, pios dum aede madenti
Christiadum caetus pro detestabile monstrum
Prosternit, periuit, Meotide saeuus ara
Saeuius et Procrusta truci, et Bustride saeuo
Saeuius et Basso et Phalari diroque Nerone
Uester honos igitur uiget, aeternumque uigebit
Legati Vngarici, afflectis succurere rebus
Quae is patriae mens tanta fuit, quae praemia linguae
Demetri aurifluae capies Antistes honores
Vngariae Cicero qui prouida pectora Regis
Sarmatici et magnum flexisse uote Senatam
Quae uobis unquam defensi munera ciues
Eximij illustresque uiri date digna ualebunt
Quae merces poterat uestro aequiuale labori?
Sarmatas heroes claros praestantibus armis
Maiorumque bonis et nobilitate patentes
Ad patriae auxilium post foedera pacta uocatis
Ut consanguineos nutantes uulnere ciues
Atque iugum Truci pridem crudele ferentes
Reddatis libertati decorique uetusto
Uicit iter durum pietas et patrius ardor
Uicit Carpathias, facies tristissima rupes
Pannonidos matris, lachrymaeque per ora uolutae
Nec uestra in uentos abierunt irrita uota
Ecce gradu rapido gelidi sarraca Bootis
Sarmaticique duces, animisque ingentibus, et vi

Indomita, et nunquam fracti uirtute Tyranni
 Ismarij atque iugum nunquam exacrabile passi
 Ad Nothon Auroramque parant Mauortia signa
 Dicere, quadrupes connuit in bella feroces
 Arma aeuo fossi uiridis fremit arma iuuentus
 Ardescunt animi languentque cupidine belli
 Sanguineas acuunt iras et brachia iactant
 Tympana, scuta, tubae, gladij galleaeque comantes
 Spicula, tropaeae, phalerae, uexilla, secures
 Conflantur magna cum sedulitate uirorum
 Quocunq̄ue aspicias lethale, incude Polona
 Malciber ignipotens gestit producere ferrum
 In gladios et rastra truces et sarcula uertit
 Bellua crudelis nondumne cruore furorem
 Effuso satias? rabies non dum ne quiescit
 Tot raptis spolijs, uarijs ex partibus orbis?
 Non satur Aegypto es, claraque Semiramis urbe
 Illiricisque agris, et maiestate Pelasga?
 Pirges sacrilegijs ultra foedere lacertis
 Hungarici florem imperij terrumque beatam
 Scilicet id facies: Bacchaberis orbe Maegera
 Et populos urbesque dein ceu tabificus seps
 Bellua gorgonicis implebis saeua uenenis
 Orbem terribili domitabis Turcae flagello
 Phana prophanabis Diuis Sacrata benignis
 Euertes aras, ritus abolebis auitos
 Scilicet id facies: potuitque plurima uirtus
 Esse fuit nunc uersa ruit retroque fluit sors
 Jam tibi belli potens imponet Sarmata fraenum
 Sarmata magna nimus sceptro tibi cornua franget
 Sarmata iam totis in praelia uiribus exit
 Sanguinea dare signa tuba iam praecipit, ardens
 Jam conscendit Equos hastas uibratque tremendas
 Infert arma tibi: surgunt bella horrida bella
 Perfide iam disces iussis parere sacratae
 Christiados, pones rabiem, dirosque furores
 Sceptrigera, Sigismunde potens, Rex maxime Regum

Frange manu hostilis colla hostica frange Tyranni
 Pannonijs fer optem socijs, miserere ruinae
 Pannoniae praesto sis auxiliaribus armis
 Hungaricae Rex magne rei, nunc porrige dextram
 Labenti populo qui tot labentibus annis
 Bella gerit cum gente truci, patiturque procellas
 Undique inundantes, sexcentaque tela malorum
 Sarmatiae hic scutum fuit et germanidos orae
 Sarmatiae ergo illi scutum et Germanidos ora
 Nunc sit, et afflictis nimium succurrat amicis
 Si uobis nobisque trucidis ceruicibus Hydrae
 Et ferro et flamma exustis penitusque peremptis
 Non peritam domi pax et uictoria circum
 Semper erunt, et sancta quies, sic aurea Regis
 Secula falcigeri redeunt Astraque uirgo
 Sic illustre decus nostrum coelebrabitur omni
 Tempore, laurigerique canent facta inelyta vates
 Amen

A sine loco et typographo megjelent jóslat minden bi-
 zonytal 1595-ben került ki a sajtó alól, amikor a Náprági
 Demeter vezette erdélyi küldöttség Krakkóban járt a len-
 gyel országgyűlésen (vö. a 51—53. jegyzetekkel). Egyet-
 len ismert példányát e nyomtatványnak a Krakkói Jagelló
 Egyetem Könyvtára őrzi. Másolata: Magyar Országos Le-
 véltár, Kollár Ádám Ferenc gyűjteménye (I. 7) 34. kötet,
 pp. 39—42. Bél Mátyás kézírata volt. Lásd: SZELESTEI
 NAGY László: Bél Mátyás kéziratot hagyatékának katalo-
 gusa. Bp. 1984. 164. Kiadásunk e másolatról készült.

III

Insignia duella et res gestae
fortissimi athletae

NICOLAI THOLDI DE NAGYFALU

Per

PETRUM ILOSVANUM

olim concinnatae

Cassoviae, Per Joannem Festum

Anno Domini, 1620

AD CANDIDUM LECTOREM

Ingens multorum celebratur in orbe virorum
Robur, et hinc ipsi nobile nomen habent.
Hinc claret Samson, Mithridates, Troicus Hector,
Amphitryoniades, magnanimusque Milo.
Hos inter merito referetur Toldius heros,
Non minor antiquis dexteritate viris.
Quam fortis fuerit, miris sis,
Te lector praesens rite ca
Quae nunc IOANNIS . . . nuper aethera no . .
Prodiit in lucem CASPARIS aere recens.
Ne virtus Toldi ve occidat annis,
Nunc cura est tanti publica facta viri.
Quas ipsi grates meritis pro talibus ore,
Persolvat grato Toldia posteritas.
CASPARIS hoc factum, sed sunt malora, nec arc . .
Suspaciis virtus illius amplare . . .
Quantos in patria studio consin . . labores,
Pertulerit, locuples patria testis erit.
Quanta (?) foris patriae telluris gesserit ergo,
Urbs CONSTANTINI Caesaris ipsa docet.
Quod . . . tantis tam fido patria civi,
Larga dabit studiis preemia, iure

Talis . . multos praegignat Dacia cives,
Forte . . . felix Dacia semper erit.

Pauli Forro de Haporthon
Ser Principis aulae fam.

A kiadványból (RMNy 1213) mindössze két lap, a címlap, és ez a vers maradt meg. CSANDA Sándor fedezte fel, s ismertette (MKSz 1970. 381—384.); itt fotót is közölt a maradványról, mely több helyen sérült, lyukas.

A versben említett Joannes Casparus de Gyalakuta a kiadást lehetővé tevő patrónus, a fejedelmi udvar udvarmestere (1619—1625), akinek Forró a következő kiadványt is ajánlotta (vő. a 63. jegyzettel).

IV

PROSOPOEJA ALBAE JULIAE,

ad Serenissimam electam Reginam

D. D. SUSANNAM KAROLYI,

consortem Carissimam,

Serenissimi ac Potentissimi Principis

Dom. Dom. Gabrielis,

Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, etc.

electi Regis, Sacri Romani Imperii et

Transilvaniae Principis Siculorum Comitibus etc.

Die 13 mensis Maji, Anno salutis humanae M.DC.XXII.

Claudipoli magno cum dolore ac luctu omnium demortuam.

Generoso D. D. Joanni Caspari de Szeover D. ejusdem
Serenissimae Electae Reginae quondam supremo Aulae

Praefecto, Judici Regio sedis Siculicalis Maros etc.

Patrono magno ab Authore dedicata.

Illa ego Principibus sedes gratulima Dacum

Alba prius, sed BETHLENI nunc regia regis.

Regis qui populos tranquilla pace locatos

Imperio prosper late regnando gubernat.

Multa olim perpessa fui mala, plurima saepe.

Damna tuli, tantis toties exhausta periclis,

Et quandoque meis penitus spoliata colonis,
Saevarum fueram spelaem vile ferarum,
Ipse lupus nostris errabat tutus in aulis.
Nil lepus ora canum, vulpes nil vafra timebat,
In cunctis ingens excreverat herba plateis,
Urtica in tectis et dira cicuta virebant.
(Infandum) cruor effusus truncataque passim
Post reditum miseros terrebant corpora cives.
Magna haec, magna quidem fuerant horrendaque dictu.
Sed jam longa dies, quae mitigat omnia sensim,
Afflictae tulerat miserarum obliviam rerum.
Pectore nunc tandem vulnus recrudit imo,
Vulnus venturis sero sanabile saeculis,
Tene meam video sublatam morte SUSANNA
Reginam et Dominam? sic me defuncta revisis?
Quam toties salvam vote flagrante cupivi
Cernere: Siene tuo nunc te mihi sistis alumno?
Non solito dextram jungis mihi more? benignum
Non vultum advertis? non dulcia verba proferis?
Stat mutum regale caput, non labra resolvit
Aurea, non reddit vocem, nutumque recusat.
O spes fallaces, o vota, evinada vota,
Quae regina prius solidatas robore vires
Gestabat, digitis quae monstrabatur honoris,
En jacet, atque suis gemitus planctusque reliquit,
Aulam Sidonius prius exornabat amictus,
Fulgebant ostro famuli famulaeque superbo.
Duris Parcarum arbitriis sunt cuncta repente
Mutata, atratos generosus vestis honores,
Cerno, cordoliumque ingens lachrymasque fluentes
Eheu, quid faciam? pro te Regina capillos
Evellam? ungue genas lacerem? mea pectora tundam?
Ense togam scindam? vel truncem corporis artus?
Nil misera his nil proficio, nam nescia flécti
Praescriptum servant immitia fata tenorem.
Certe ego pro méritis tibi jam regina benignis
Arcus et statuas meditabar fingere dignas,

Arcis magnifico decorabam tecta paratu,
Picturis nitidas tibi versicoloribus aedes
Formabam, calathos verno jam flore repletos
Servabam, vultus oblectatura serenos,
Ornabam velis ires quacunque plateas.
Omnia sed frustra, cecidit labor irritus omnis.
Haec tibi debuimus vivae: quid proh dolor aevo
Defunctae dabimus? dabimus tibi dia SUSANNA
Udas cum gemitu lachrymas, fletusque tepentes.
Omnis lugubri resonet nunc regia lessu,
Exudent lachrymis Marysus, vitreusque Tybiscus:
Dacia te plangat, plangat te Pannonis ora,
Te plangat Siculus, plangat te Saxo profusis
Fletibus, et mystae pariter Musaeque peremptam.
Funereas posita lauro victrice cupressos.
Ferre decet, tristisque comas abnubere taxo.

O Regina novis semper celebranda camoenis,
Inclyta Karolyidum stirps Sziniadumque SUSANNA.
Te festinatis quamvis rapuere sorores
Annis, nil forma motae, nil fascibus ipsis,
Nil tamen hac rabie faciunt: mortalibus aevum
Dum dabitur, fluviique vagum labentur in aequor,
Indita pectoribus toto florebis in orbe.
Quis tua sat posset facta enarrare canendo?
Num Flaccus? minime: num Pindarus? aut Maro doctus?
Nequaquam? num Moecenii vis tanta? nec illa.
In te cunctarum cumulus se agnoverat una
Virtutum, hoc nostro quae te prudentior aevo
Foemina? quae meritis major? quae justios actis?
Quae mage temperiem coluit moresque decentes?
Quae clemens magis atque humilis? quae suavior ore?
Ipsa tibi in niveo roseum natura ruborem
Miscuerat vultu, atque oculis afflarat honores.
Quae potior sceptris facies? quae dignior aula
Frons fuit? ante diem, te talem, proh dolor! Alba
Cum tantis pariter populis amitto SUSANNAM?
Heu heu amisi Dominam mihi jure dolendam.

Quid tibi nunc animi Rex o miserande? quot imo
 Corde cies gemitus? dum tam lachrymabile funus
 Conjugis egregiae cernis: qua nil tibi viva
 Charius exstiterat, quae te syncera maritum
 Dum vixit coluit, quoties te leniit illa
 Iratum populis? quoties te blanda benignum
 Sontibus emeruit? tristi tibi laeta voluptas
 Extiterat, fesso requies, aegroque medela.
 Quid pro tot meritis carae dabis ipse SUSANNAE?
 Si Mausolaeum, cippos, fulvasque coronas,
 Digna est: ipsa quoad me numinis aura benigni
 Pascet, Reginae tumbam venerabor in annis
 Omnibus et plectro nomen modulabor eburno.

EPITAPHIUM

Hic nive candidior Regina SUSANNA quiescit,
 Stella, decus, specimen, gloria Karolyidum.
 Quod si Paestanis haec incessisset in hortis,
 Cessissent dominae, lilia, caltha, rosae.
 Praestantem virtus animum decoraverat ardens,
 Foemineo exemplum quo foret ipsa gregi.
 Jam sex lustra aevi atque duos compleverat annos,
 Hebdomadasque octo, cum fera mors rapuit.
 Digna fuit Pylii vita Regina vetusti,
 Quisquis ades tumulo thura rosasque dato.

Deplangebat Egregius Paulus Forro de Haporthon
 Electae Regiae Maiest. Hungriae etc.
 Aulæ Famil.
 Solis equis in Geminis currentibus.

A nyomtatványt felfedező BORSA Gedeon első közleményében (MKSz 1963. 118.) még kolozsvárinak állította, de az RMNy App. 120 már külföldinek mondja. A patrónusként aposztrofált Szóvéri János Gáspár azonos az Ilosvai Toldi-történetet 1620-ban Kassán kiadó Gyalakutai Gáspár Jánossal (vö. 62–64. jegyzeteinkkel). Az Epitaphiumot közli BOD 1766. 87. és innen a Siebenbürgische Quartalschrift, VII. (1801) 4–5.

Világ kezdetitől fogva, iosagos, és gonosz
 czelekedeteknek példáinak summái.

MAROSVASARHELYI GERGELY
 által, fordítottak es irattattak.

Cassan, 1623

Ad admodum reverendum D. D.

Gregorium de Maros-Vasarhely.

Praepositum Quinqueecclesiensem, etc.
 patronum suum Singularem.

Quis Maro describat versu, mortalia casu

Quo currant? homines quam mala multa premant.

Cooperat has Festus praelo committere dotes,

Sed mors conatus supprimit ecce honos.

Insuper exemplar, quod sit magis usque dolendum,

De perijt pessum quo sive res abijt.

Quid tibi nunc animi, Praesul venerande, labores

Truncatos cernis, dum superesse tuos?

Iure dolere quidem poteras, sed siste dolorem,

Pars operis major prodijt ecce tui.

Virtutes tractas, virtutum exempla recenses,

Virtus truncari casibus ipsa nequit.

Virtutem et vitium concurrere turpe duello

Fecisti, et virtus inelyta vicit ovans.

Ergo tibi gaude, patriam qui talibus ipsam

Ornas ingenij dotibus, arte, fide.

Te patriae cives, Marysus dum curret in Istrum,

Dicent unanimes carmine, laude, lyra.

Paulus Forro de Haporthon

Aulae Principalis familiaris

scribebat

IN ELOGIVM
SPECTABILIS AC MAGNIFICAE
FAMILIAE HALLERIANAE

Hercules,	Hector,	Heros,
Audax,	Athanatos,	Adamas,
Leucochris,	Laser,	Libanotis,
Longanimis,	Laurus,	Lux,
Eupelatos,	Ebenos,	Elatites,
Reffugium,	Ratio,	Reverentia,

Haemachates,	Hermes,
Adechastus,	Achates,
Lilia,	Lampas,
Leucogaea,	Labizus,
Exoche,	Echion,
Regula,	Rheon.

Pauli Forro de Haporthon

A Vásárhelyi Gergelyt és munkáját (RMNy 1289) köszöntő vers négy disztichonát közölte HOLL Béla (ItK 1983. 162.). L. még az utószót és a 65—67. jegyzetet.

VI

Exeqviarvm coereimonialium

Serenissimae Principis ac Dominae Dnae.

SVSANNAE CAROLI

libelli dvo.

Albae-Ivliae, 1624

Ad Candidum Lectorem

PARAENESIS

Iste novo Lector tibi nunc Liber editur orsu,
Editur heu querulis livida musa modis.

Hic nihil invenies praeter lamenta virorum,
 Et matrum lachrymas, luctificosque sonos.
 Cymbala cessarunt, cessarunt nabra lyraeque,
 Proiecit cytharas tristis Apollo suas.
 Inclyta nec tantum magni flet Principis aula,
 Sed tota illachrymat Dacia et Hungaria.
 Dicitur ipse udis lachrymis fluxisse Tybiscus,
 Et Samus et Marysus, Danubiusque Pater.
 Quid Princeps altus? nemo ipso moestior illo
 Tempore, quo coniunx fata subiret, erat.
 Quam multas fudit lachrymas? quot pectore ab imo
 Edidit heu gemitus? quos dedit ore sonos?
 Et quis non fato raptam fleat heroinam?
 Regula quae morum, quae decus orbis erat.
 Hunc ego vel duras labris suxisse leaenas,
 Vel ferrum circa pectus habere reor.
 Ergo ut communes reginae in funere factos
 Acciperet questus candida posteritas.
 Hos omnes lachrymas, atque haec lamenta Serenus,
 Excudenda suis Rex dedit ipse typis.
 Scilicet ut divae virtus preciosa Susannae
 Vivat in humanis mentibus, ore sinu.
 Scilicet ut lector chartarum pervigil harum,
 Dum superas, lethi sis memor usque tui.
 Vnde tibi vitam repares melioribus actis,
 Hisque petas alis regna corusca DEI.

Pauli Forro de Haporthon,
 Serenissimi Principis
 aulae familiaris.

A Bojti Veres Gáspár által összeállított kötetben (RMNy 1307) megjelent Forró-vers tanulságait lásd az utószóban, és a 68—69. jegyzetet.

APPENDIX

II

DE ADMIRANDA IOBI FORTISSIMI
MALORUM NECOPINATORUM TOLERANTIA
BREVE ET PIUM POEMA
CRACOVIAE, 1590

DE ADMIRANDA IOBI FORTISSIMI
MALORUM NECOPINATORUM
TOLERANTIA,
BREVE ET PIUM POEMA

Ex quo, omnes Christianae perfectionis cupidi
erudiri possunt; quem animum in publicarum
rerum, et privatarum naufragio, habere
debeant.

AUCTORE

PAULO FORRONE,

Nobili Transylvano,

in Collegio Brunbergensi, Societatis Jesu

Poëtices Studioso

Brunbergae

Excudebat Joannes Saxo

M.D.XC.

ILLUSTRISSIMO, ATQUE
REVERENDISSIMO, D. D.
ANDREAE BATHOREO, S. R. E.
TIT. SAN. ANG. CARDINALI.

atque perpetuo Episcopatus Varmiensis
Administratori etc. Domino ac Patrono
Clementissimo

Posteaquam tuo secundum Deum, ILLUSTRISSIME et Reverendissime CARD. beneficio, in eas oras perveni, ubi summum te sacrorum Antistitem non multo ante creatum, universa Prussia sibi gavisa est, atque ILLUSTRIS. et Reverend. D. V. gratulata: et simulac me magistra pietatis et eruditionis Brunsberga accepit: nihil mihi prius fuit, quam studium in ijs cognoscendis et tractandis literis ponere, quas paulo ante in nostra Transylvania silere poenitus, et mori, dolenter omnes boni viderunt, hic vero easdem non vivere solum verum vigere etiam, et florere animadverterem. Verebar enim ne qua in me resideret inertiae suspicio, ne qua ingrati animi significatio. quod haec scopulus quidam esset, ad quem omnia benefactorum benefacta infringerentur: illa torpere ingenium: industriam hebetari: genus dehonestari a viris sapientiss. accepissem. Ego autem ILLUSTRISSIME et REVEREN. Card. (ut nihil de illa cessatione studiorum damnosa loquar) tibi in me munifico, benevolentiam, studium, promptamque animi voluntatem, beneficorum et gratiae loco

referre: et munera non muneribus, sed desiderio remunerandi remetiri, non minus grati animi esse argumentum iudico, quam commodis commoda, copiam copia, donis dona refundere. Illic enim si quid fortunarum desideraretur, non clientis sed sortis vitium: hic autem si latum unguem ab officio disceditur, animus gravi reprehensione non vacat. Ut enim si quis disertorum subinde sileat, non continuo ex numero eximitur oratorum: nec in gubernatoribus nomen habere desinit, qui aliquantisper in portu conquievit: nec laudem fortitudinis amisit, cui per manus ferro devinctas, fortia moliri non conceditur: (singuli enim licet sua propter rerum vel temporum necessitatem intermittant officia, officiorum tamen tenent modum, et rationem) sic non est in numero, aut immemorum beneficij, aut ingratorum ponendus, qui eis solvendis par, re non inveniatur, quamquam animo solvendi nulli se inferiorem velit. At enim quoniam id perfectius esse liquet *ILLUST.* et *Reve. D. V.* animi memoris, et promptae voluntatis significatione non contentus, rem adfero, et offero. Rem non e cuiuspiam religionis aerario, sed e ludo *Brunsbουργensis Col. Soc. Iesu literario*, quodque pene res omnes amaenitate anteit, antro *Pierio*. Ficta veterum Poetarum non sequor argumenta. Vera me et christiano homine digna delectat Poesis, quae vitae legem et exempla virtutum, ceu *Phidias* sculptor excellentissimus corporum simulachra, iucunda et indubitata narratione exprimit et exequitur. Ex eo genere vetustissimi illius *Iobi* fortitudo, ita me ad sui praedicationem in ipsis *Poeseos* rudimentis rapiebat, et nunc

ita extimulat et calefacit, ut multis succenseam, qui eius in adversis perferendis animi magnitudine posthabita, nescio quae Epithalamia, quae prata, quas ephemerides canendas inanissimo carmine potius in animum induxerit suum. Virgilius quidem Poetarum ille princeps Latinorum, viri Troiani Aeneae memoriam amplissimis consecravit monumentis, nec immerito. Fuit enim ille vir bellicarum rerum virtute insignis, et firmitate animi ea, ut post flammis exustum Ilium, non amplius patriae restituendae fidens, paternis sedibus et viriliter cederet, et multis ac varijs ventorum, marisque fluctibus quassatus, nunquam tumultuans de gradu caderet. Me vero praeter vitae integritatem, et infracti animi robur plusquam Herculeum, quae ad Iobi praeconium vocavit praecipue turbulentus rerum humanarum status fuit. Bellum ex bello multis in orbis partibus nascitur: externa et publica domesticis flammis succendunt proh dolor incendia. Quotidie vero repentinis et necopinatis malorum tempestatibus, exiliis, orbitatibus, fortunarum naufragijs omnium, vitae periculis, luctu, dolore, denique omnium vita cruciatur illa violenter, ut in omnis status et conditiones incurrant, et impetum faciant; ita frequenter, ut vix solem, ut aiunt, conspicias. Idecirco ea ut et vivendi tanquam supplicia subeamus, et quasi tributa hilare, si ita Deus voluerit pendamus: et tot tantisque tempestatibus circumvallati, ad solidam divinae pietatis anchoram stare discamus, et ut felicem arborem, si stante ipsa, ipsius tantum decutiantur vel folia, vel poma intelligamus, nec nobiscum agi possime existime-

mus, si rerum caducarum affluentia vel omnis tollatur, vel magna parte diminuatur, corporisque incolumitas et venustas, morborum acerbitate, et deformitate violetur, dummodo stet incolumis animus, et integer triumphet: ea re inquam Iobi magnitudinem animi, nullis ne Tartari quidem impressionibus, et insultibus cedentem, vel succumbentem suscepi, quali quali carmine canendam, idque sub tua et autoritate et nomine, ut a quo in me omnes liberalitatis, et munificentiae fontes effusos sentio, ad eum omnes eruditionis rivi incipiant recurrere. Tu autem ILLUS. ac REVE. CAR. si meum hunc aetatis primae primum ingenij faetum benigno aspexeris oculo, et fronte acceperis serena (quod pro tua singulari in omnes humanitate ILLUS. D. V. facturam minime dubito) addes mihi calcar in posterum, summorum conatus et studia aemulandi virorum ILLUS. et R. D. V. nobis, et universae Christianae Reip. D. O. M. diu servet incolumem.

ILLUSTR. ac REVER. D. V.

Humilimus cliens
PAULUS FORRO

PAULI FORRONIS,
DE ADMIRANDA IOBI FORTISSIMI MALORUM
NECOPINATORUM TOLERANTIA.

LIBER PRIMUS

Inconcuſſa viri ſtygijs cano pectora telis;
Hulcere tabifico qui olim populatus, amaena
Fronte animoque malum tulit, et necopina ſuorum
Funera natorum: et cum audisset ab hoſte iuvencoſ
Mille rapi niveoſ; non caſtigavit Olympi
Vocibus impatiens Dominum muliebribuſ, aequum.

Te ſi ſancta iuvat validae patientia mentis,
Et ſi cura tenet noſtri, ſi tantuſ Jobbi
Urget amor, Iobbi cruduſ evolvere plaguſ,
Incipe Chriſte DEUſ mecum, quae cauſa malorum,
Quid tanta pietate Virum, tot habere doloreſ
Impulerit? tantuſne odiſ ardeſcit Avernuſ?

Dive parenuſ, tetri quem poſt fera ſpicula tandem
Daemoniſ, ambiguae duroſ vitaeque laboreſ,
Aurea iam rutili delectat Regia coeli,
Aeternaque Aretis pleno cratere propinat
Ambroſiam, viridique ornat tua tempora lauro,
Huc adeſ, adfer opem; nutantiſ carbaſa puppiſ
Dirige, da caeptum veliſ abſolvere curſum.
Huc o Iobbe veni, Clío te Pruſſica poſcit,
Moetiſoniſ tua concelebrantiſ tormenta camaeniſ.
Inſuetum Pater iſtud iter, plenumque laboriſ
Curro, nec a quoquam tentatum Vate Latino.

Tu quoque BATHOREAE lux o clariffima gentiſ,
Qua Latium exultat, nitidique Vicaria coeli

ROMA potens, tanto nimium custode triumphat,
Quem Dux Musarum, redimitum fronde capillos
Phoebus, in alta poli vexit Capitolia laude,
ANDREA; cuius meritis fiducia tantis
Tanta oritur, seu te Moriens, Oriensque ferat Sol,
Huc ades, et dexter pelago da flabra patenti,
Atque una mecum primum decurre laborem.

Tempus erat, quo Tartareus de more Monarcha
Concilium solito indicit, palansque rotundo
Orbe satellitium Lethes, stygiosque Toparchas,
Sive pererrarent sylvas, seu Doridis amnes,
Sive domos Regum lustrarent; sive scelestum,
Sive pias hominum sedes, seu vallibus Orci
Haerent, cito adesse iubet; volat alitis instar,
Fama recens penna, atque aures rumoribus implet.

Ilicet urget equos Tyrchon, qui naribus Aethnae
Efflabant ignes, quorum ungula cornea campos
Auriga, pellente secat; qui ni bene froenum
Stringat, praecipitant currum, currusque Magistrum.
Et centumgeminus Briareus, Croxotque triformis,
Centimanusque Gygas, Madadrique cruenta propago:
Quorum quisque suis iungebat curribus Angues
Mille venenatos, et amaro felle madentes,
Una omnes properant, celeri pernicious Euro.
Nec satis; umbrosi accurrit quoque Ianitor Orci, et
Tisiphone; et Minos, et inexorabilis ore
Aeacus, et Iuno, et Brennus, Proserpina, Dragon,
Belzebub, et Fransur, flammisque refertus Hapantes,
Et genus Eumenidum, furiisque agitated Hyreptes
Atropos, immitis Lachesis, funestaque Clotho,
Horrificum dictu monstrum, Lethumque Dolorque,
Gorgones, Harpijaeque truces, spectacula Ditis;
Conveniunt animae, quantos nutantibus Auster
Deicit arboribus ramos, aut nubibus imbres
Colligit, aut voluit fluctus, aut versat arenas.
In sua quaeque loca accedunt, quae iure tenebant
Ante; quid explorant, demandet Tartareus Rex;

Cui mortem portenta ferant, cui triste coquatur
Exilium, quaerunt: Tandem Coriphaeus Averni,
Quadrijugo vectus curru, fatalia torti
Serpentes bis sex spiris cui tempora cingunt,
Concilium ingreditur magna comitante caterva;
Conticuere simul cuncti Phlegetonis alumni,
Oraque praepandis pressere patientia dextris.

Sunt inter Lethemque stygemque palatia, tantum
Infra omnes delecta lares squallentis Averni,
Quantus in aethereum e terra est ascensus olympum;
Accessu nulli permissa animae loca, praeter
Tartarei Heroes regni, Heroumque propinquos;
Hydrarumque Chelydrorumque cubilia passim,
Lustraque Sarmaticis delecta bisontibus intus;
Innumeraeque ferae, Latium quas nomine nescit
Appellare suo, nec dives Graecia linguae.
Et licet aestiferis (. . .) circumsonet Amphitrite
Fluminibus muros; rapidoque fluenta meatu
Sulphurea arrodant rigidi fundamina saxi,
Aspectum tamen eripiunt venientibus umbrae,
Umbrae, corporibus similes caligine fuscis.
Stant portis lemures trepidae custodia noctis
Tartara mugitu horrisono omnia contudentes:
Concilij ista fuere huius Capitolia: in istis
Jussa dabat saevus Iobbo contraria Plutus,
Hic Acherontaeis semper de rebus habere
Sermonem, veteri fuerat de more receptum:
Tandem infit Princeps. Nostras defendimus aras
Hactenus, et Stygiae multis confinia terrae
Fas erat in latos spatij extendere fines:
Hactenus incauto multos ex orbe triumphos,
Insidijs astuque animas deferre solebat,
Nostra Manus: nec adhuc nostrae fera robora dextrae
Enervans quisquam, tulerat cum laude trophaea.
Hussia terra ferax, Phaebus quam gurgite Ponti
Emersus, primo radiorum lumine vestit,
Postquam vitales Jobbum produxit in auras,

Non nobis solitas vectare ad Tartara praedas
Iam sinit, heu perijt nostrae vis prima phalangis.
Aspice quanta ferat prae se monumenta salubris
Iusticiae, quantis Divorum laudibus ille
Floreat, et quantum constet Gentilibus aegris
Exemplum, quos iam coeca caligine pressos,
Nititur Isacidum legem conferre sub unam.
Heu, Phlegetonta is quam noxia damna daturus
Urbibus, heu quantos secum feret inde triumphos
Ni abnuimus, rectoque virum turbemus ab aevo.
Hic prae ira tacuit. dein formidabile cunctis,
Fronte supercilium tollit, pallentia cuius
Dependent humeris umbrarum examina vastis.
Caetera membra tegit scelerum furiosa potestas,
Mox iterum sic orsa refert: Quo tempora damno
Nostra coarctantur, currit sine foenore mundus,
Observavi equidem; mihi nec contraria Iobbi
Me latet integritas, de quo iam plurima mecum
Volvebam, causas astu quaerendo nocivas,
Sed victrix me palma fugit, frustra que laboro.
Quandoquidem vallat divina potentia Iobbum,
Et trux nulla Virum potis est succendere flamma
Vis infernalis, nec iniquo mergere letho.
Sceptra tenet maiora meis Rex aetheris altus,
Aeris ergo Briareu tibi construe pennas,
Et sublime poli Numen, quod praesidet Orbi;
Cuncta magisterio, cuius moderantur, et arte;
Remigio alarum supera: cui voce salutem
Adde mea supplex: et fidum concipe faedus:
Ordine cuncta suo quaeres, num numen adesset
Immortalé viro, num tanto semper amore
Affectet pietatis opus, num aliquando probandum
Ignibus auderet nostris committere, nec ne?

Dixerat hic: Briareus Regis mandata facessit:
Concillium egreditur: superam se ad tollit ad Arcton:
Scindit iter liquidum, rapidas nec commovet alas:
Ast ubi iam pennis sacrum penetrare Tonantis

Attigijt, hic qua signiferi patet area circi
Intrat; et attonitus rostris, stupet Atria Regis
Aetherei, Divumque gregem speculatur amoenum.
Tum cupit extemplo superum rem exponere Regi,
At non est illi fandi concessa potestas.
Numen sydereos oculorum ut flexerat orbis
Huc, illucque; videt missum Plutonis Averno
Legatum, instructum tractis ex aethere pennis;
Hunc prior alloquitur: Quorsum vestigia Cursor
Plutonis perverse moves? alasque fatigas?
Unde venis? animo vel quae sententia surgit?
Annon sollicita versasti mente prophetam
Quem Iobbum dicunt, quo non est iustior alter,
Nec fuit in terris, nec erit, quo maximus usque
Pontus alet pisces, sol mundum lumine pascet?
Cuius ab ore sacri procedunt aurea iuris
Dogmata, cuius amor, pietas, et nobile lumen,
Aequat Caelituum decus, et Terrestria calcat.
Non hic terrenis inhiat vir laudibus: altos
Magnatum titulos damnans sub tartara mittit,
Divitiis quanquam est, multis, et honoribus auctus
Haec tamen ad rectum vivendi complicat usum;
Dixit: At ille poli antiqua regione moratos
Attollens vultus, superum sic ore potentem,
Affatur Dominum: Tremulis huc advehor alis,
Infernas Erebi tenebras, et flumina linquens.
Est pius, o fateor, Iobus est, cui lapsa tulerunt
Secula nulla parem, neque sunt paritura futura.
Sed quid quaeso tuum iuvat hinc accendere nomen?
Nonne colit, frustra Iobbus te robore tanto
Vallatus quem sic pascis, ceu pastor in arvis
Imbelles custodit oves, ne fraude luporum
Laedantur; ratione potest hac quilibet aequi
Nomen habere viri, divinam et vivere vitam.
Me quoque Tartareo vinctum si carcere solves,
Amissumque diu iam libertatis honorem
Reddes, polliceor morum gravitate prophetam

Exuperabo tuum, nec vincar legibus aequis.
Indignum sed forte rogo, quod spero futurum
Nunquam, donec eris magni Regnator Olympi,
Empyreique reges radiantia sydera coeli.
Ergo virum manibus, si fert ita grata voluntas
His concede Pater: per sulphura et aequora Lethes
Perque poli Numen, quod tu es, per sydera iuro.
Et decus, et laudes, et si quae faedera tecum
Fors pepigit Iobbus, perverso cuncta negabit
Pectore, nec solitis, onerabit sydera votis,
Sic fatus Briareus; Hominum rerumque repertor,
Aggreditur rursus dictis Plutonis alumnum.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Experiare licet, quid possit Regia virtus
Jobbi, quid valeat mihi consecrata voluntas,
Quid fidei splendor, quid voti illustris imago.
Ure, seca, mulcta, corpus constringe, flagella,
Membrorum ast animam (. .) reatricem, cuius origo
Sedibus aethereis pendet, quam spiritus iste
Humano generi, fragiles dum conderet artus
Impressit, sydusque dedit coeleste tueri,
Tu cave ne tangas, tibi sunt data caetera, loede.

Sic ait: At Cursor putalis haec dum auribus haurit,
Illius ravidam lymphata licentia mentem
Exstimulat, pectusque quatit; nec plura locutus,
Ter caput Empyreo supplex, ter genua tonanti
Flexit, et actutum inde oculos aversus et ora,
Exijt: atque poli radiantia tecta reliquit,
Quam cito flammiferum fulmen prorumpit ab alto,
Frigida cum calidis ineunt certamina quando:
Sclopetoque globus flammis explosus in auras
Ceum fugit, et fertur prope ad ignea maenia mundi:
Nuncius haud aliter vacuum strepitantibus alis
Aera discutiens, rapidum se in tecta Baratri
Detulit: Haec pennis umbrosas fama per aedes
Circumfertur ubique, replens rumoribus aures,
Sydere delapsum Legatum. nec liquet ulli.

Quid secum coelo referat? Quid maximus Orbis
Arbiter, Eumenidum Turbae iam cessit agendum?
Conveniunt rursus cuncti Phlegetonis alumni:
Conciliumque vocant, repetit loca quisque priora.
Nuncia fert animus nova quorum audire Tonantis;
Haud aliter, quam si canibus venator odoris,
Solerti lustret vastos indagine saltus;
Immissosque canes sylvis, expectet in arvis,
Num nihil, aut pavidos pellant ad retia cervos.

Interea, Briareus longo expectatus honore,
Atria Concilij ingreditur, Plutonaque primo,
(Princeps namque Stygis) compellat voce Tyrannum.
Maxime Dux Erebi, antiquissima gloria nostri
Imperij, quem tota Phalanx Loethea tremiscit.
Vicimus omne nefas, cessit victoria nobis,
Jamque diu nostris agitata rebus habemus
Consillium: Rex aethereus non abnuuit ipse,
Ecce tuis votis; et laxas misit, habenas:
Nunc age, quod superest peragas, tortoribus illum
Hostem trade tuum saevis, poenaeque ministris,
Nunc versare dolos opus est, nunc pectore fraudes,
Insidiosa iuvat nunc retia tendere, magno
Nunc opus astu: Briareus sic ore locutus,
Exacuunt iras omnes, tum Tertius haeres
Invidia flagrat Pluto, naetusque nocendi
Vim: magno secum flammaram fluctuat aestu,
Quid faciat, nescit: quo iam oppugnare prophetam
Debeat insultu quae prima exordia sumat?
Atque ferum nunc huc animum nunc dividit illuc,
In centumque rapit partes, perque omnia versat.
Haec tum cunctanti melior sententia surgens
Noxas poenarum ultrices, et acerba Dolorum
Agmina conclamat, simul infernamque Megeram
Et geminas animae pestes cognomine Dyras,
Fatalesque Deas vocat, et sic incipit ore

Est vir (ceu scitis) Famulae, splendentia cuius
Atria vectus equis collustrat Phosporos ardens,

Luce nova primum, tellus quem nutrit Eoa;
Largus opum, locuples gemmis, auroque superbus,
Fulgenti tinctas gestat qui murice vestes,
Mille greges illi totidemque armenta per harbas
Pascuntur, servat quingentos urbe Camelos.
Qui affectat pietatis opus clarisque Deorum
Laudibus exultans stat nostri criminis expers.
Mille parat nobis incommoda, mille futuri
Damna feret Secli, franget quoque robur Averni
Ni modo nostrarum tueamur commoda rerum.
Ergo iuvat siccis huius circumdare corpus
Ignibus, et totis vivacia Sulphura membris
Inspirare, pio dirum capitique dolorem
Addere; nodosam et pedibus conferre podagram.
Divitias et opes, cunctas populare, repente
Et gnatos eius crudeli mergere leto.
Arma Dei nil vos Famulae trepidabit illic,
Ipsa virum nobis cruciandum numina cedunt.
Est Briareus testis, qui nunc descendit ab alto
Aethere (ceu scitis,) data cui est tanta potestas,
Vester erit Ductor, doctus poeneque Magister:
Iobbum monstroso vel praecipitabit Orco,
Vel mihi vos iustas dabit cum sanguine poenas.
Dixit, et immitem cristis tremefecit Avernum.

Prosiluere statim Stigijs fera monstra Cavernis,
Atque vias qua missa secant: Dat euntibus ater
Fletum Acheron, ignes Phlegeton, oblivia Lethe.
Currit atrox una Dolor, exanguis quoque Pallor,
Quos inter Morbus, ruptis iam liber habenis,
Irarum volvens magnos sub pectore fluctus,
Tellurem ferit incensus: fremuere cavernae:
Ipse suo solidus nutavit cardine Mundus.
Miratur genus humanum, cui triste feratur
Exitium, cui morborum fera bella parentur.

FINIS LIBRI PRIMI

LIBER SECUNDUS

Lux aderat; qua caeruleum sine nube videbat
 Terra polum: aestiferisque coquebat Apollo quadrigis
 Arida membra animantum; illa concursus ad unam
 Iobbidum fuerat cunctorum hilarissimus aedem;
 Aedem germanus natu quam grandis habebat.
 Hic laeti inter se convivia mutua fratres
 Procurant, et castoe laxamenta sorores.
 Hic fessas blandis mulcent sermonibus aures,
 Indulgentque iocis, lenique implentur Iacho.
 Hic diuturna repulsa fames, dubijsque referta
 Mensa epulis avidum potis exaturare palatum.

Interea aede sua Iobbo divina legenti
 Dogmata; fert maesto maestissima nuncius ore
 Atque ita: Vir divine tuis truculenta periculum
 Exitiale tulit rebus fortuna; palustrem
 Iuncta boum series campum sulcabat aratro.
 Piguia tondebantque Asinae dumeta propinquae,
 Ecce repentino motu se effudit in arua.
 Turba Sabaea, ferox vultu gens, aspera cultu,
 Cumque Asinis armenta tulit tota; insuper ipsos
 Custodes pecorum ferro percussit acuto.
 Solus ego exemptus caedi, haec tibi damna reporto.
 Nec dum finierat; subito cum ante ora secundum
 Cernit adesse virum: verbis qui talibus usus.
 Aetheris e coelo iaculatus conditor ignes,
 Lanigeras consumpsit oves, oviumque magistros:
 Solus ego effugiens caeli iras; nuncio cladem.
 Exciderat vix ore sonus, ruit alter in aedes
 Nuncius, et tales pavido dat pectore voces.
 Gens Caldaea tibi innumeros praedata Camelos,
 Quam Bellona sequuta curenta, cui horridus ense,
 Se iungens socium Mars: pelle Lybistidis ursae,
 Et ferro horribilis miles, fudere tuorum
 Partem pastorum, partem rapuere manus et
 Colla catenatam, peregrinae ad maenia terrae.

Huic verba ore fluunt, nec dum satis angor Iobbo,
Reddidit attonitos ad tot fera fulmina sensus.
En metu adhuc trepidans pedibus puer advolat; Eheu,
Iobbe, inquit: tectis fuerant quae splendida luxu,
Quaeque tuus gnatus materna primus ab alvo
Erumpens, manuum fabri struxerat arte,
Regales epulas nati nataeque pararant,
Dulcibus haerentes mensis, Cerealia dextris
Dona capessebant, veterisque hilarata Lyaei
Pocula libabant: quos dum iucundus Jopas
Demulcet cythara, motor lapidumque canendo
Amphion, mollique lyra cytharedus Arion.
Aeolus aequoreis luctantia flamina in antris
Solvit: et una Eurusque Notusque Aquiloque reurunt,
Et Corus Praesterque insani; mistaque nymbis
Horrida grando nigris; vibrataque fulmina caelo
Maxima deiecere domus fastigia, muri
Collapsi cecidere simul, miserabile dictu,
Inter saxa trabesque viri, innuptaeque puellae
Sanguine faedatae devolvebantur; anhelo
Guttore necquicquam captantes aetheris auram,
Et sic post subitam tectorum deinde ruinam,
Tota phalanx tenues vitam dispersit in auras.
Unus et aetherei servatus numine Patris,
Vim tempestatum fugiens incommoda narro.

Dixerat, infandae Iobbum tenere ruinae
Heu sine voce diu: suspiria languida tantum
Pectus hiare, oculique fluentia ciere potentes.
Turbine sedato tandem, vocisque animique
Muneribus, post tanta mali tormenta, receptis;
Insigni gemmis solio consurgit; et auro
Fulgentes rapidis manibus laceravit amictus.
Sternit humo miserum caput, aegraque membra: deinde
Solvit in infirmas ululantia guttura voces.
Cum mea me genetrix dulces effudit in auras,
Infans nudus eram, surgensque ad lumina vitae,
Nil nisi putre solum carnis ruituraque moles:

Est mea terra parens, illuc festino reverti,
Frater erit pulvis, vermis soros, aula sepulchrum.
Abstulit atra dies, duro mea dextra labore
Fortunas et opes sibi quas congesserat omnes,
Auferat: et cineres inter commisceat imos.
Abstulit antiquae multum sors invida laudi
Splendorem patriae gentis, mea pignora natos;
Quassata ergo iacent aevi solatia nostri,
Fuderuntque simul largo cum sanguine vitam
Fundant: haec aedem cras me quoque fata manebunt
Forsitan: et vitae spoliabunt lumine corpus.
Non violenta tulit mihi res fortuna; benignus
Namque rotundati Dominus rem cesserat orbis:
Ipse rotundati Dominus rem subtrahit orbis;
Cuius magnificum si quid pia vota valebunt,
Assiduo semper celebrabo carmine nomen:
Tantae virtutis fuerat constantia Iobbi.

Principio damnis his tentavere prophetam
Daemones, exitiali odio, rabieque furentes;
At frustra; ergo novos astus fraudesque dolosas,
Conglomerare juvat: secum sic ore loquuntur.
Est virtus, animusque potens, patiensque pericli
In Iobbo; quem tot pressere pericula rerum,
Nec tamen ullarum oppressere pericula rerum
Ingenti tactus quoties est ille procella?
Casibus aut quantis vita vexatus in omni?
Nec tamen a recto deflexit tramite vitae.
Tros Anchisiades saevam Iunonis ob iram,
Multum passus erat multum; quem flumina Ponti
Puppe pererrantem, latrantibus Aeolus undis
Merserat, et fractis remis, vix littora coepit.
At multo maiora pius (si ita dicere fas est)
Iste pericla tulit; rerum cui nulla suarum
Pars extat, fugit proles quoque grata sub umbras.
Dein graviora iuvat nos ergo accendere bella,
Per fas atque nefas, vim maioremque nocendi
Quaerere; quicquid habent Pallentia Tartara fraudum,

Quicquid poenarum, gemebundorumque dolorum
Iungamus, Iobbique palatia fulva petamus.
Quin et pestiferos morbos, et tetra venena
Tantaleamque sitim, Tytij tormenta, labores
Sisyphios, membris siccum inspiremus et ignem
Nostra vel illius flectet sententia mentem,
Umbrarumque Duci pecudem mactabit ad aras,
Tota vel illius tabescent corpora morbis,
Has voces, inter se agitant talesque susurros.

Lumine ubi claro Titan traiecerat orbem,
Oceani Alipedesque suos submerserat undis,
Terrigenis suadet placidos nox humida somnos.
Tum Iobbum exesum curis, moestumque dolore,
Infaustus tenuit lectus, pressitque iacentem,
Non bene firma quies vacuaeque simillima morti.
In somnis cui ante oculos, demissus ab aethra,
Visus adesse Dei fulgentibus angelus alis,
Omnia persimilis Gabrieli, nuncius alto
Qui coelo deferre solet mandata per auras,
Cui diadema caput cingit, flavosque capillos,
Voce nec absimilis, roseo nec lumine vultus,
Atque illum verbis his compellabat: Alumne
Chare Deo potin' hoc sub casu, carpere somnos?
Nec quae vallabunt te deinde pericula sentis?
O oblite tui nimium, non saeva dolorum
Indicia advertis; quantus mox ingruat horror?
Regnator Noctis cum primum Aurora rubebit
Crastina, (disce diem) Furias ultrice flagello
Ille dolos, dirumque nefas sub pectore versans,
Mittet; et indignas sumet cum sanguine poenas.
Tu sis magnanimus, fortem nec deijce mentem,
Nunc animis opus est o Iobbe, et pectore firmo.
Si cupis ambrosia, campos, et melle fluentes,
Aeternum Caelique Patrem, spectare beatus;
Tu nec rumpe fidem, rabido nec cede Baratro.
Dixerat; et spissis noctis se condidit umbris.
Executitur somno, rutilantis imagine lucis

Territus, et thalamo corpus rapit, atque per ampla
Atria somnolentus adhuc, clamore pererrat.
Quisquis es o Divum decus ex coelestibus oris,
Sive Cherubinus, sive ordo Seraphicus aethrae
Te foveat superae, foveat te sive Potestas,
Sive domos ampli Elysei, sancta accolis umbra;
Adsis, o placidumque iuves, dextrumque superno
Auxilium defer caelo; pressoque deinde
Solamen praebe, et rugosam exporrige frontem.
Sic ait; et vultum a somno purgabat inani.

Interea Phaebus candentes aequore currus
(Quos vehit intrepidus iunctis auriga quadrigis)
Moverat, infaustumque iubar provexerat Orbi:
(Heu dolor infandus) quando Laethea propinquat
Turba Stygis, tectoque viri succedere gaudet,
Pars scabiem dextris, et plenas hulcere plagas,
Important: Furiae morbos, flammisque ferebant
Hydris velatae, devinctae tempora ranis:
Tantaleumque genus properat: rabiosaque centum
Agmina Tartarei caetus Plutonia pubes:
Tortorumque feris sequitur post turma flagellis;
Trux armis miles, ceu contra militis arma
Instructo se vertit equo, concurrereque ardet:
In medio vel si campo quando aspera Martis
Pugna vocet, saevi volitant Mavortis alumni,
Attolluntque animos hostem contra ire paratos,
Ensis adest omnis, tormentaue, felle pharetris
Oblita tela manent, manibus quoque Thracia cuspis;
Haud secus haec instructa stygis portenta ruebant.
Ventum erat ad tectum centum sublime columnis,
Extensumque pedum bis denis, atque ducentis
Passibus, Ortygiae templo comparque Dianae.
Struxerat expensis hoc Iobbus, ubi ipse maneret.
Hic portis intrare nefas, ergo illa meatus
Inquirunt caecos, parvosque foraminis orbes;
Invenere vias tandem, penetralia tecti
Intrant, et nebulis quondam ceu Troius ille,

Aenaeas stipata manent; mirabile dictu.

O Pater Altitonans scelerum vindicta malorum
Ut quid quaeso tui saevis sacra membra Prophetæ,
Tortorum manibus, adeo crucianda relinquis?
Si iustum haud prohibes crudeles pendere poenas,
Quid precor iniustum, cunctis qui Numen in horis
Offendit caeleste tuum, mandataque frangit?
Haud mora circundant tres uno nomine Diræ,
Eximium pietate virum, poenisque cruentis
Exercent, membrisque viri lethale venenum
Inspirant, sequitur flammis quas caetera Ditis
Progenies, iustus poenas dat sanguis iniquas.
Nec solum Sygijs illum cruciatibus urgent,
Verum etiam quotquot crudeles terra dolores
Latipatens nutrit, sub candentique malignos
Sole tenet quotquot membrorum animique labores
Aer multivagus; praesto penetrabile virus
Intentant, et cuncta malum per viscera gliscit.
Horrida lethifero flammae commixta calore
Artus Febris habet, Languor caput urget acerbus,
Os Faetore scatet turpi, naresque Catharro
Destillant, nigrum spargitque per intima virus
Corpora Pestis edax; magnaue gravedine Tussis
Coradatum rumpit pectus, fluxusque lacessit
Sanguineo ventrem fluvio: tenerumque nefandus
Infestat cor dente Dolor, pungitque secatque.
Hinc nodosa premit nimium vexatque Podagra
Ossa pedum, penitus nervorum robor solvens:
Parte alia turpis Scabies, atque Hulcera pulchros
Mortificant artus, defoedat Pustula vultus.
Non mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Omnia moestisono comprehendere carmine possem
Nomina Morborum; nec si Parnasia laurus
Cingeret aeterno circum mea tempora ramo,
Castalijque meum si dulci rore cerebrum
Perfundant fontes, tantae tamen aspera plagae
Hulcera tanta viri, illius quoque tristia lucis

Omnia, nequaquam metris aequare valerem:
Tempore perruptis illo heu fornacibus Aethna,
Aerias superans nubes, ad candida coeli
Sydera iactabat flammās, urbesque propinquas
Vulcano tradens flagranti sustulit igne.
Iamque vehens Genitor Phaetonis lumina currus
Portantes, medium caeli transcenderat orbem,
Cum caput obscuro rutilum velamine textit;
Atque viri nimium miseratus corde dolorem,
Vix non ignipedum retinacula rupit equorum.
Eiulat, et saevis plangoribus aura remugit;
Viscera rumpuntur terrae, atque animalia cuncta,
Exagitat dolor elinguis; porcique, canesque
Dira ferventes rabie, insanoque furore,
Ruperunt stabuli portas, vicosque per omnes
Errantes, multos spinoso dente puellos
Laeserunt, multos privaruntque aetheris aura.
(Insolitum) cessant amnes, sylvaeque deorsum
Deijciunt ramos, quatiunt et vertice terras.
Ut manifesta sui commonstrent signa doloris.

Crescebat miseranda lues, totosque per artus,
Iam magis atque magis contagia serpere certant,
Compagemque premunt totam. Pater illicet, altum
(Sensit enim Stygis invidiam) suspirat, et aegro
Tales ore sonos gelidas effudit in auras.

Aeternum pereant latebrosae tempora noctis
O pereant, conceptus Homo quibus ore ferebar;
Lux ea qua primum tumidae genetricis ab alvo,
Sum genitus pereat; densa caligine noctis
Cingaturque precor, nec eam coeleste requirat
Numen; non illam rutilanti lampade Titan
Illustret, solitos non amplius illa labores
Terrigenum aspiciat, gnavos nec rure colonos
Soletur, nec sit mensis pars illa nec anni;
Quae non obstuxit materni claustra pudoris
Nec nixum vetuit, rerum nec triste mearum
Supplicium amovit, non hisque abduxit ocellis

Infandos damni casus, soevosque dolores.

O cur non perij matris dum concavus arcto

Me gyro venter tenuit? primaevaue quando

Aetherei primum cernebam lumina Solis,

Tabida cur non me aeterna mors nocte ligavit?

Exceptus cur sum genibus? cur tenta palato

Ubera lactatus suxi? Obstetricis in ulnis,

Dum infans vagivi, replens plangoribus aedes,

Cur stricto guttur cultro non rupit hiulcum?

Cur data lux miseris, vitaeque miserrimus usus,

His: qui subiecti poenis sunt; quique caducam

Afflicti ducunt vitam, luctuque refertam,

Expectantque nihil praeter crudelia mortis

Spicula pallentis, sed et illa ferire recusant?

Cumque illis terrae thesaurum pondere pressum,

Effodere est animus, gaudent si triste sepulchrum

Inveniant, atque ossa virum putrescere cernant.

Heu quantum patior: quantus dolor ardet in imis

Ossibus: ante cibo quam fessum pascere corpus

Incipiam, atque sitim potu sedare molestam,

Mille premo gemitus cum fletu, corde sub imo.

Rugituque polos pulso, ceu fluctibus altum

Quando excedentes littus per praedia, lymphae

Rauco murmur agunt strepitu, camposque pererrant.

Heu pavor extimui primo quem semper ab aevo,

Nunc me excarnificat, simul et quae tela verebar,

Nunc me illa oppressum torquent, atque iguibus urunt.

Proh fera mens Erebi, tantorum, proh dolor, ignem, et

Vim tormentorum, crudi horrida spicula lethi.

Nonne decens purae exemplum, florente iuventa

Fervidus, exegi vitae? maturior annis

Votis nonne sacris armavi pectus honestum?

Et tamen ut coelo demissum fulmen ab alto

Prata ferit, Divum sic indignatio Divum

Pressit, in anguiferos tradens me Daemonis ungues.

Omnipotens Genitor, tanton' me crimine dignum

Duxisti? et tales voluisti expendere poenas?

Hic ne meae pietatis honos? haec gloria voti?
Hoc vitae decus eximiae? talesne triumphos
Das Pater? haec ne est illa mihi promissa roganti
Blanda quies? haec ne est palma exoptata laborum?
Heu miserum: Quam pestiferis pereuntia secla
Casibus urgentur? rapitur quo vita tumultu?
Huc tandem converte oculos Regnator olympi;
Huc converte tuos, et respice; saeva dolorum
Quot patior tormenta, gravisque immania casus
Pondera; Quid quaeso miserum me pluribus urges
Vulneribus: prolem rapuisti, omnemque tulisti,
Quae fuerat fortuna mihi: diram insuper ipse
Sustineo poenam. Quod te per conscia recti
Numina, per si restat adhuc caelestibus usquam
Inviolata fides, oro miserere dolorum
Tantium, miserere viri, non digna ferentis.

Talibus orabat dictis, talesque querelas.
Ore profundebat; largo simul ora rigabat
Fonte, trahens moestos gemitus, crudosque dolores.
Undique visendi studio Nabathea Inventus
Intrat tecta viri, pariter puerique puellaeque,
Invalidique senes, teretri connixa bacillo
Membra ferunt, matrumque Manus tristissima fletu
Circumfusa ruit: quibus una Arabissaque Divum
Contemptrix, Iobbi coniunx, per tecta recursat,
Nec fletus fundit, Magnum sed stulta Tonantem
Ore negare suum simulat, cogitque maritum:
Ille stat immotus veluti marpesia cautes:
Verbaque blasphamae nimium assentantia linguae
Mente repercussit, castigavitque virili.

Exitium ut patulis hauserunt auribus ingens
Nammationiades Sopphar, Balodadque Suhittes,
Eliphasque, Iobo consanguinitate propinqui;
Ignavas posuere moras, patriasque repente
Liquerunt sedes, aegrum properique sodalem,
Cernere festinant: cuius cum tecta subissent,
Et socium aequaezum crudeli vulnere fossam,

Diram et solventem vidissent corpore poenam,
Demissosque oculos, foedatosque hulcere vultus,
Obstupere simul; magno quoque membra fragore
Ad terram misere: domum rorantibus altam
Fletibus accendunt, nec solum pectora pugnīs
Concutiunt; curvis lacerant etiam unguibus ora:
Pulveribusque caput sparsis super, omnia stricto
Vestimenta dein ferro, barbasque recidunt.
Ter sunt conati verbis solariter aegrum;
Ter dolor ora catenavit, retuditque loquelam.

LIBER TERTIUS

Cursibus octonis iam aurata palatia coeli,
Phoebus equos agitans, efflantes naribus ignes,
Viderat: et toties luxit Titania Phoebe.
Omnia dum haec tristi penitus mala parte geruntur.

Omnipotens Virtus claris splendente smaragdis
Cum solio residens (namque ex coelestibus una
Nympha Deum fertur rectrix, hominumque Magistra)
Invidiam agnoscit Stygiae, virusque Catervae,
Veridicumque videt lethaeo dente prophetam
Morborum exhaustum, nec iam pia membra tenere
Antiquas vires, nec firmum pectora robur,
Ingentes fudit lachrymas, pugnisque gemendo,
Terque quaterque suum pectus percussit honestum.
Quodque inferna furens nimis ausa, licentia Sanctum
Cinxerit Athletam, poenas sumatque cruentas,
Miratur; simul ac quaerit, quae numina tantam
Indignata viro misere ultricia poenam.
Tunc Fortem praestans stat cui audacia menti
Igneus ore vigor, fulget candorque nivalis
His Animum alloquitur luctu turbata loquelis.

O Anime o Fortis, famulorum magne meorum
Duxque Comesque viae, rerum spes fida mearum,
Qui dum res poseit pavitantia corda gubernas,

Herculeumque animis robur titubantibus addis:
Gens inimica mihi quondam delecta supremi
De regione poli Stygiaeque immersa paludi,
Individae flagrans stimulis, atque ignibus atris,
Impia nunc spretis evadens Tartara fraenis,
Nonne vides quantum furit audax, quantaque miscet
Diluvia in terris, et tristi vulnere figens,
Corda Hominum, surdo mergat quot corpora leto
Cernis ut immunem scelerata labe Prophetam,
Cui primum Iobbab nomen posuere parentes,
Postea deposita tetrae caligine mentis,
Voce Dei monitus, Iobbi laudabile nomen,
Assumpsit: curis lassum, morbisque gravatum
Quot premat adversis, quot venae insibilet ignes
Pernicies hominum: Quo non praestantior alter
In toto fulget mundo, nec doctior ullus
Eloquio, nec quis puri servantior aequi:
Nunc nec forma nitens, roseus nec frontis inundat
Ille decor, laetusque oculorum aspectus: honestae
Purpureus cervicis honos violatus ab hoste est.
Sola manet pietas cordi, quam ne vir in illis,
Amittat vereor poenis. Quare illicet alis
Quas tibi syderibus bis denis, undique cinctas,
Aethereus quondam dederat Pater, atque hominum Rex,
Labere: tuque Virum lecto solare iacentem,
Mentibus infundas vires, et robore firma,
Exesos vicibus nervos, et vulnus adactum
Diminuas, solidaque animos, requiemque futuram
Sponde, ac aeternum vitae caelestis honorem:
Forsitan interea Magni Dominator olympi,
Insontem tantas pendentem sanguine poenas,
Aequis respiciens oculis, miserebitur aegri.

Haec Animus contra: Tuus o Regina quod optas
Explorare labor, mihi iussa capessere fas est
Tu mihi quicquid adest animi: tu voce Tonantem
Concillas, tu das sacris accumbere mensis
Divorum, reddis tu me armorumque potentem.

Haec ubi dicta dedit, plantae vestigia movit,
Praecipitansque moras, stridentes explicat alas,
Seque Deae iussu demittit ab aethere summo;
Non secus ac nervo impulsum per nubila telum,
Imbutum nigro torsit quod felle Gelonus,
Aut ubi nigrantem commixta grandine nymbum,
In vastos telluris agros, et in aequora Ponti,
Praecipitat pluvius liquefactis nibubus aer,
Cum sonitu: haud aliter se detulit ille deorsum,
Cumque viri tecto succederet arduus alto;
Casibus obstupuit mulctarum exhaustus iniquis
Iobbus, continuo gelidusque per aegra cucurrit
Ossa pavor, tacito obtutu iacet, atque ita secum.
Quid cerno? quo moesta domus fulgore repletur?
Est Deus hic? fallor? vel caelica teter in alto,
Umbrarum Rex alarum gestamina sumens,
Ostentat vultus? aut ludor imagine falsa?

Tunc Animus contra, turbatam lumine mentem
Ut sentit, gelidaque viri formidine membra,
Torporem quassare videt; sic fatur amico
Pectore: Solve metus, tantos experte labores,
Remigio alarum caelo sum missus ab alto
Nunc, sum Animus Fortis, Divae Virtutis alumnus.
Illa tuo lachrymans multum compassa dolori,
Dulce tibi proprio misit solamen ab ore:
Dicta ergo haec animo breviter servanda recondas.

His fera progenies mortalia corda venenis
Tartareae exagitat sedis; Plutoque superbus
His pietate viros praestanti, et numine, plenos,
Torquet iacturis, servans sub pectore vulnus
Aeternum rabieque furens livoris acerbi.
HIS fugitiva feris obnoxia casibus aetas
Servatur, tantos humana negotia fluctus,
Ingratasque vices miscent, hoc tubine fertur
Vita hominum: tales intentant fata tumultus,
Te quoque cum fragili circumdet corpus amictu.
Conditione paremque scias te ducere vitam

Terrigenis, fluidam carpentibus aetheris auram:
Illis non aliena tibi contingere credas,
Agmina praesentis damni, sortique futurae:
Mille struant quamvis tibi nunc liventia nigri
Flumina Cocyti insidias; mordacibus Hydra
Dentibus infrendens paret atque pericula mille,
Mille repentinos casus, et mille malorum
Magnorum tormenta vehat, tot tela, tot ignes;
Tu ne cede malis, sed contra infractor ito.
Empyreum venerare Deum; virtutibus aequum
Constans adde modum pulchris, via magna salutis
Quam voto flagitas, caeli pandetur ab axe.
O graviora ferens, dabitur quoque terminus hisce:
Munera victorem sed qualia deinde sequentur,
Durabunt Deus omnipotens, dum torquet olympum,
Aether dum Divos pascet, dum Tartarus hostes,
Orcus dum sulphur, coelum dum nectar amabit.

Sic ait occulte medicans, spargensque salubres
Ambrosiae succos, simul et fragrantia membris
Balsama demittens, et odoriferam Panaceam.
His dictis morbi emoti, pulsusque parumper
Corde dolor moestus, nova res narrata pavorem
Lenijt: his primum caepit sperare salutem
Iobbus, et oppressis melius confidere rebus,
Tum sic respondet, farique assueta dolenter
Laetius ora resolvit, amaenaque carmina dicit.

O sole indomitos Iobbi miserate dolores,
Qui me non meritum, torvi Plutonis ob iram
Cunctis exhaustum iam plagis, omnium egenum
Voce gravi pascis: dignas depromere grates,
Mens mea vix potis est, fateor, tibi gensque nec ulla
Si qua meae gentis pars extat, sique fluenti
Aura lactatur, nec adhuc crudelibus umbris,
Occubat; et nondum sensit fera spicula mortis.
Et si qua est coelo Divum clementia Divum
Maxima; si est Pietas ardens quae talia curet:
Si Regina boni Virtus haec aspicit aequis

Luminibus, iustasque fovet spiramine mentes:
Persolvant meritas grates, et debita reddant
Praemia, qui tanto afflictum dignatus amore
Solari, cuius monitu nova pectoris arma
Assumpsi rursus, contra impia numina Ditis.
Pulsabit calidus donec mea pectora sanguis
Donec opacabunt umbrosis frondibus agros
Piniferae gravidos silvae; ignibus astra coruscis
Dum scintillabunt: caecoque fluenta meatu
Oceanum fugient, lapsumque fugata revolvent:
Te recinam, celebrique veham super aethera laude.
Sic fatus vir: sopitos male suscitatur ecce
Sors iterum luctus, iterum memor excoquit artus:
Ast Animus iuxta firmabat pectora dictis.

Interea, Virtus coeli terraeque Monacham,
Observantem oculis, supera de sede Polorum,
Ingentes Iobbi pugnans, cum prole Baratri
Alloquitur, talesque sonos effundit ab ore.
Quis iam finis erit Rector? quid restat et ultra?
Praestantem Iobbum scis ipse, et scire fateris,
Deformis nulla peccati compede vinctum,
Deberique polo, fatisque ad caelica ferri
Regna beatorum, laetum paena canentum.
Quid facis? aut qua spe coeli in regione moraris?
Non precibus iusti, dira non caede moveris?
Lethaline virum, dic quaeso, vulnere Divum
Corrumpi decuit? tantisne doloribus uri?
Forsan adhuc nondum satis, insons pectore Iobbus,
Saeva nefandorum sensit monimenta dolorum?
O tandem poenis illum ex praesentibus effer,
Et miserere viri, nimium miserere dolentis.

Vix haec finierat Virtus, Rex magnus olympi,
Invicti secum Iobbi miseratus acerbos
Causas, extemplo Angelicis de caetibus unum
Affatur notum Gabrielis nomine servum.

Turba furens odijs Erebi, coecoque furore,
Dilectum ante alios Iobbum mihi terra prophetas

Quos opulenta tulit partu sub luminis oras.
Quando conspexit magno pietatis amore
Ardentem, et sacris cumulantem altaria donis,
Tam mea, quam Dium: non voci, iraeque pepercit:
Sed petijt, si forte minis, si forte flagello,
Ignibus, aut morbis a me divellere posset.
Et dederam; sed nulla potentia, nulla profundi
Vis inimica potest Acherontis sternere bello.
Ergo age rumpe moras, celso delabere coelo,
(Ipsa malis finem Virtus Regina nefandis
Supplex ore rogat, (ceu scis) pacemque precatur)
Et tibi si qua meae concessi robora dextrae,
Experiare potens, et fortes exere vires.
Pestis edax quae membra viri depascit acerbe,
Hanc aufer vultus et in aethera redde serenos,
Fortunasque viro rapuit quas invida proles,
Restituas duplices, et commoda mille parato:
Daemonas invalidos manibus sub tartara mittas,
Aeternumque Stygis tenebroso carcere fraena.
Invictum tentari ultra veto verbere Iobbum.
Perpetuum Mundo speculum construxit Iobbus,
Invictique animi exemplum Mortalibus aegris
Praefixit, contra versuti Daemonis astus.

Sic fatus Genitor, nutu tremescit olympum.
At Gabriel ardens, et multa fervidus ira,
Invisas contra Turmas Phlegetonis avari,
Fulmineum rutilo lateri circumligat ense,
Auricomu cristas capiti, galeamque micantem
Imponit, latis humeris, arcumque sonantem
Suspendit, pharetram levibus plenamque sagittis
Inque manu laeva bis sex thoraca politum,
Ornatumque locis, et phaebi lumine tinctum,
Alligat; obryzo suras includit et auro.
Nec mora ventivagum pennis per inane coruscis
Ut se precipitem dedit, aegri tecta Prophetae,
Actutum subijt, cuius cum lumine foeda
Vulnera, vivificumque viri cecidisse vigorem

Membrorum vidit; subitas commotus in iras,
Ulcisci crudele nefas, odiumque cruentum
Ardescit: nubem qua circumfusa latebat,
Saeva Manus scindit, clara moestamque coruscat
Luce domum, clausasque replet furore fenestras.
Apparent dirae facies, inimicaque Iobbo
Agmina: Tum Gabriel vaginae subtrahit ensem,
Ingentemque ferit Madadrum, Turpemque Berennum:
Nec satis, his Croxota ferum, rabidumque Clophotem
Prosternens iungit, monstrosum et sternit Hyreptem.
Post ubi curvato direxit spicula cornu,
Horrendas ictu Furias prostravit acerbo.
Hanc aliae quando stragem sensere phalanges
Hydrigerae, pugnare suis non viribus audent,
Nec tanti sufferre valent certaminis iram,
Ergo citae vertunt sua terga, orcoque propinquant,
Quas Gabriel rapido cursu, fulgentibus armis,
Insequitur, telisque premit velocibus ardens.
Non mihi si centum linguae, si guttura centum
Adsint, vel sacri foelix si Musa Maronis
Afforet, infandam caedem narrare valerem,
Quot lymphae pisces servant, quot pontus arenas,
Quotque soporiferum, nutrit quot grana papaver,
Tot fundebat humi Phlegetonis numina ferro.
Totque penetrabat telo; meliore ruendo
Qui pede certabant, illis Fortuna pepercit.
Nec tamen hos tanti sceleris dimisit inultos,
Carcere sed piceo, vasti fraenavit Averni.
Hoste dehinc victo manibus spolia ampla reportans,
Ad Divum solius vestigia rettulit alis.
Cuius odorato coelestem nectare rorem,
Artubus instillans, Phoebique potentibus herbis
Languores curans, subitam Medicina salutem
Attulit, oppressoque omnis de corpore fugit
Inde dolor, pestisque atrox pia membra reliquit,
Et bona quae fuerant vitijs absumpta malorum,
Dupplicibus donis illi crevere repente.

Haec Iobbi finis damnorum, hic exitus illum
Reddidit incolumen, longorum haec meta laborum.
Hactenus alme tuos Iobbe o cecinisse dolores
Sit satis, occiduis clausit iam vesper Olympum,
Atque operis longo Clio lassata tenore
Ad dulcem mavult, componere lumina somnum.
Et quamvis Phoebus nondum tinxisset anhelos,
Oceano currus, tamen alti maxima fletus
Flumina, plus tentare tui monumenta doloris,
Dive Parens prohibent; et venae stamina rumpunt.

HÁPORTONI FORRÓ PÁL KISEPOSZA

A Krakkói Jagelló Egyetem könyvtárában őriznek egy 1590-ben kiadott kis könyvet, címe: „De admiranda Iobi fortissimi malorum necopinatorum tolerantia breve et pium poema. Cracoviae, 1590.” Szerzője az elsősorban a Curtius-fordításáról híres Háportoni Forró Pál, aki ekkor a braunsbergi jezsuita kollégium diákja, és akinek — mint a Báthori Andráshoz szóló ajánlásból megtudjuk — ez az első műve. Az Erdélyből érkezett diák patrónusát, Báthori András érseket ajándékozta meg ezzel a — Veress Endre meghatározása szerint — „csinos gyermekallegóriával”. Már a címből is kiolvashatjuk témaválasztásának indokolását: minden igaz keresztény megtudhatja a műből, hogy miképpen kell viselkednie csapások közepette; ugyanezt fejti ki az ajánlásban is: a balszerencsés helyzeteket, sorscsapásokat, Jób példáját szem előtt tartva, türelemmel kell elviselnie.

A „breve et pium poema” műfaja *eposz*. Ez a tény figyelemre méltó, hiszen a korban — különösen Magyarországon — a bibliai témákat feldolgozó eposzok ritkán fordul-

nak elő. Jób története ráadásul nem ideális eposzi téma: Jób nem klasszikus eposzi hős, így a szerzőnek tulajdonképpen át kell formálnia, koncepciójához kell alakítania a poétikai szabályokat. Forró Pál művében a passzív viselkedés, azaz a szenvedések elviselése (tolerantia) avatja Jóbot hőssé; ez a fajta pietas teljesen más jellegű, mint Aeneasé Vergilius eposzában.

Az eposz az ószövegségi történetet beszéli el, azonban lényeges változtatásokkal. Ezek mind egy irányba mutatnak: kiemelik a Jóbnak ártó erők nagyságát, kérlelhetetlenségét, valamint a hős Isten iránti odaadását.

Forró Pál három énekből álló eposzának mintája Vergilius *„Aeneis”*-e. Aeneas, akinek sok csapást kellett elviselnie míg teljesítette a Fatum által megszabott feladatát, ideális módon párhuzamba állítható Jóbbal. A „pius” és a „multum passus” mindkettőjük jellemzője, tehát a Vergilius-imitációt éppen a hős legfőbb tulajdonsága indokolja és igazolja. Ráadásul így összehasonlításra is van lehetőség, melyben természetesen a pogány hős marad alul:

Tros Anchisiades saevam Iunonis ob iram,
Multum passus erat . . .

At multo maiora pius (si ita dicere fas est)
Iste pericla tulit . . .

Szerzőnk Vergilius-, illetve eposzimitációja teljes. Minden eposzi kelléket felhasznál, azonban úgy, hogy ezt nem érezzük iskolásnak, sem pedig erőszakoltnak. Valóban eposzt írt Jób történetéből.

A szabályoknak megfelelően, művének elején, ő is néhány sorban összefoglalja az eposz témáját, majd az invocatio következik. A keresztény szerző természetesen Krisztust szólítja meg, és — különös mozzanat — patrónusát, Báthori Andrást:

Tu quoque . . .

Huc ades, et dexter pelago da flabra patenti,
Atque una mecum prium decurre laborem.

Figyelemre méltó a seregszemle. A pokol erői mellett az antik és a keresztény mitológiából szinte minden ártó szellemet felsorakoztat; ezt ő maga, az igen bő felsorolás után, így fogalmazza meg:

Innumeraeque ferae, Latium quas nomine
nescit
Appellare suo, nec dives Graecia linguae.

Érdekes mozzanat, hogy Iuno is a pokol, a sötétség oldalán foglal helyet; ez is mutatja, hogy Forró mennyire következetesen igazodik mintájához: az „Aeneis”-ben Iuno a hőssel ellentétes oldalon áll, tehát így kell lennie a Jób-eposzban is.

A hosszas és teljes seregszemle is a koncepció erősítésére szolgál. Az ártó erők tömegeinek felvonultatása érzékelteti Jób eljövendő szenvedéseinek, a rosszal szembeni ellenállásának, Isteni iránti hűségének, odaadásának nagyságát.

Az eposzi kellékek közül a több soros hasonlatok, továbbá a megszemélyesített fogalmak (pl. Pallor, Dolor, Mors) is bőségesen megtalálhatók.

A humanisták tevékenysége óta nem hatott furcsának az irodalomban az antik és a keresztény mitológia elemeinek, fogalmainak keveredése. Az erről szóló vita a mű keletkezése idején már több mint fél százada lezárult. Háportoni Forró Pál is teljes természetességgel beszél Olympusról, Pater Altitonansról, Plutóról stb., a Deus, Christus mellett. Az eposzhoz feltétlenül szükséges hírnök személye pedig — aki általában Hermész, illetőleg Mercurius a klasszikus korban — itt Gábiel arkangyal. (Akárcsak később Zrínyinél.) A hírnök színre léptetése nem erőszakoltan történik, fontos funkciója van. Az egyik legfőbb eltérés ugyanis az ószövetségi történettől, hogy az eposzban Isten nem szólítja meg közvetlenül Jóbot, csupán hírnöke, Gábiel arkangyal. Először a második énekben jelenik meg Jób előtt álmában, tudósítja arról, hogy Isten próbára teszi. (Ez is lényeges eltérés, az eposzhoz szükséges momentum: a hősnek ismernie kell Fatumát.) Második alkalommal a mű végén tűnik fel; elűzi az ártó szellemeket, megszabadítja Jóbot szenvedéseitől.

Háportoni Forró Pál eposzában számtalan vergiliusi idézetet, utánérzést találunk. Ha szerzőnk nem említené Vergiliust, illetve Aeneast, akkor ezek önmagukban is útbaigazítának mintájáról. Távolról sem teljességre törekedve, csupán illusztráció gyanánt mutatunk be néhányat ezek közül:

..... *tot habere dolores*
Impulerit! tantisne odijs ardescit Avernus!
(Forró)

..... *tot adire labores*
Impulerit. Tantaene animis caelestibus irae!
(Aen. I. 10—11.)

Concilium ingreditur magna comitante caterva.
(Forró)
Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva
Laocoon ardens summa decurrit ab arce.
(Aen. II. 40—41.)

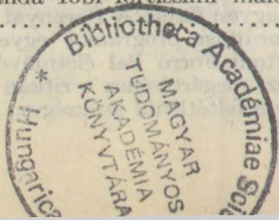
..... *Tuus o regina quod optas*
Explorare labor, mihi iussa capessere fas est
Tu mihi quicquid adest animi: tu voce Tonantem
Concilias, tu das sacris accumbere mensis
Divorum, reddis tu me armorumque potentem.
(Forró)

..... *Tuus o regina quod optas*
Explorare labor: mihi iussa capessere fas est
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu scepra Iovemque
Concilias: tu das epulis accumbere divum,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
(Aen. I. 76—80.)

A kiséposz megírása önmagában is figyelemre méltó teljesítmény, különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy a szerző 1590-ben még nagyon fiatal. A Baranyai Decsi János-féle fordítási programot egyedül folytató Háportoni Forró Pál életművének felvázolásához, megértéséhez e ritkán említett mű ismerete feltétlenül szükséges.

TARTALOM

Jegyzetek a fakszimile kiadáshoz	7
A főszöveghez	9
Az Felseges Fejedelemnek	9
Az kegyes olvasónak	16
A margináliákhoz	20
Háportoni Forró Pál élete és művei	29
A Forró családok	31
Forró Pál és művei	39
A Curtius-fordítás	46
Summary	56
Appendix I.	
Háportoni Forró Pál kisebb versei	59
Appendix II.	
De admiranda Iobi fortissimi malo- rum...	73

Ez a faksimile kiadvány
a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem
Könyvtárában őrzött eredeti példány alapján készült.

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

Terjedelem: 24,75 (A/5) ív + 2,87 (A/5) ív melléklet

HU ISSN 0067-8007

88.17373 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Hazai György

BIBLIOTHECA HUNGARICA ANTIQUA

AZ EDDIG MEGJELENT KÖTETEKBŐL:

- XV. De Sigetho Hungariae propugnaculo (Zrínyi-album). Wittenberg 1587. A tanulmányt írta Szabó András. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.
- XVI. Johann Sommer: Vita Jacobi despotae Moldavorum. Wittenberg 1587. A tanulmányt írta Pirnát Antal. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.
- XVII. Pécsi Lukács: Szent Ágoston doktornak elmélkedő, magán beszélő és naponként való imádsági. Nagyszombat 1591. A tanulmányt írta Úray Piroska. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.
- XIX—XX. Lackner Kristóf: Florilegus Aegyptiacus in agro Sempronienſi — Maiestatis Hungariae aquila. Keresztúr 1617. A tanulmányt írta Kovács József László. A faksimile szövegét közzétette Kőszeghy Péter.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

- XXI. Werbőczy István: Decem divinorum praeceptorum libellus. Vienna 1524. A tanulmányt írja: Kulcsár Péter és Széphelyi Frankl György. A faksimile szövegét közzéteszi Kőszeghy Péter.
- XXII. Draskovich János: Horologii principum, azaz az fejedelmek órájának második könyve. Graz 1610. A tanulmányt írja Komlovszki Tibor. A faksimile szövegét közzéteszi Kőszeghy Péter.